

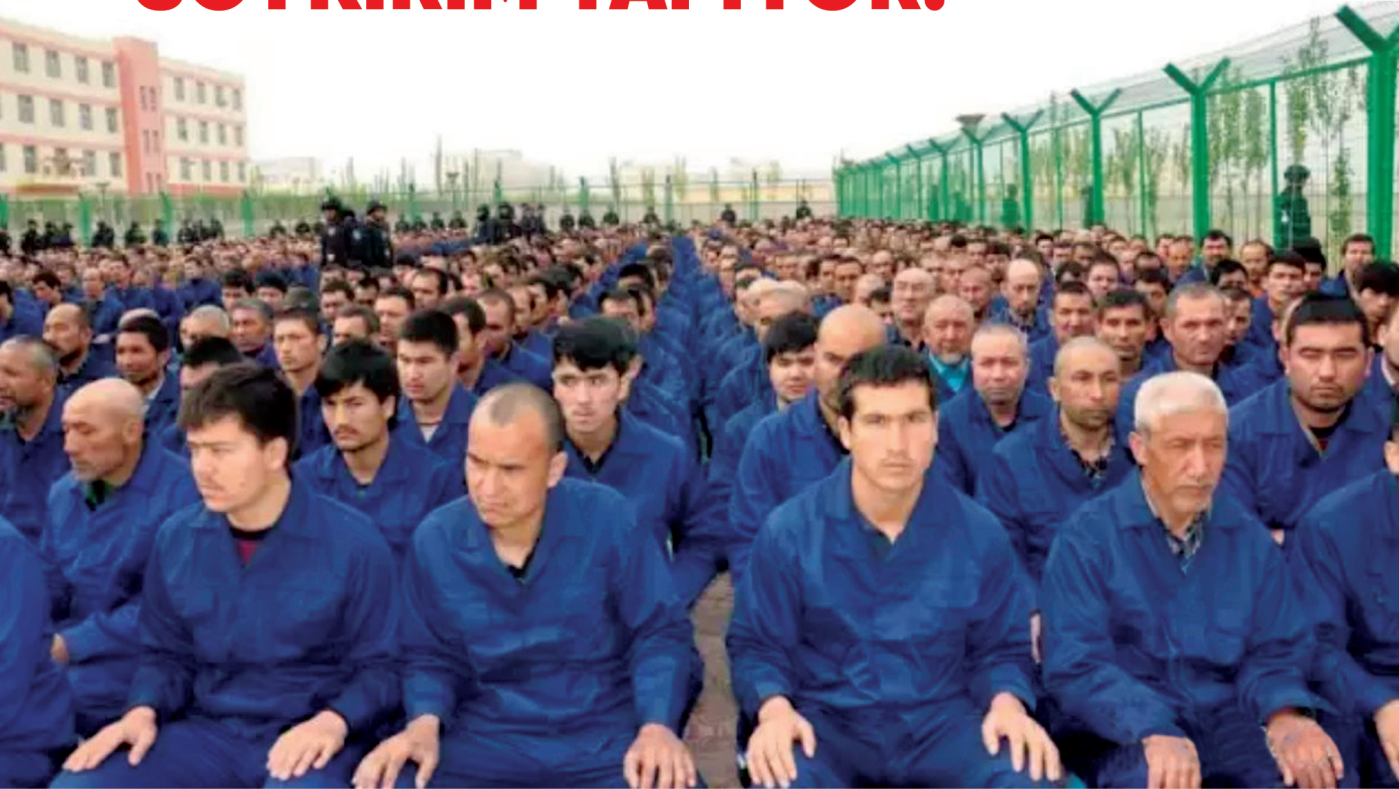
DOĞU TÜRKİSTAN GERÇEĞİ

Şubat 2021 | Sayı 12

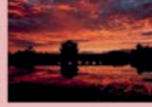

DÜNYA DEVLERİ:

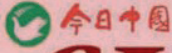
ÇİN, DOĞU TÜRKİSTAN'DA SOYKIRIM YAPIYOR!

Kuşak ve Yol Projesi'nde hikaye yeniden başlıyor
Önlemlerle salgının etkisi
tamamen ortadan kalktı

Kuyular ve köprüler kenti dünyayı büyülüyor
Jianshui, ot filizleri, tofu ve tatlı
patatesiyle herkesin gözbebeği

CHINA TODAY

HAZİRAN - TEMMUZ 2020 SAYI: 47 FİYATI: 7 TL KKTC FİYATI: 9 TL ISSN 1309 - 9256

TÜRKİYE

TÜRKİYE'DE ÇİN BASIN-YAYIN PROPAGANDA FAALİYETLERİ

Küresel hegemon güç olma sevdasındaki Çin Halk Cumhuriyeti'nin tarihsel negatif imajını düzeltmek adına önem verdiği ve "yumuşak güç" olarak kullandığı argümanların en önemlisi basın-yayın ve sosyal medya faaliyetlerinden oluşmaktadır.

Bu bağlamda başta Orta Asya, Afrika ve Latin Amerika'da ciddi faaliyetler içerisinde olan Çin'in Türkiye'yi es geçmesi tabii ki düşünülemezdi.

Çin Komünist Parti (ÇKP) yönetimi, Türkiye'de TV, radyo ve dergiler yanında sosyal medya üzerinden de propaganda yapmakta, bunun yanında Konfüçyüs Enstitüleri gibi kuruluşlar üzerinden de bu faaliyetlerini desteklemektedir. ÇKP bu türden faaliyetlerini 2001 yılında açıkladığı "dışa açılma stratejisi" ile koordineli olarak yürütmektedir. Amacını da "Çin'in barışçıl, yardımsever, ülkelerin içişlerine karışmayan, geleceği birlikte inşa etme arzusunda olan, insan haklarına saygılı" bir devlet olduğu propagandasına dayandırmaktadır.

Çin'i yakinen takip edenler, uygulamalarıyla söylemlerinin hiç mi hiç uyuşmadığını zaten bilmektedir. Başta "insan haklarına saygı" ifadesi olmak üzere barışçıl, yardımsever, ülkelerin içişlerine karışmama prensibi ve geleceği birlikte inşa etme gibi sloganların günün sonunda sadece Çin'in menfaatine

hizmet ettikçe kullanıldığını, lakin arka planda bu sloganların tam tersi icraatlar yapıldığını göstermektedir.

ÇKP'nin Doğu Türkistan, Tibet ve Hong Kong'daki uygulamaları ile Falungong hareketine karşı takındığı tavır "insan hakları ihlalleri" bakımından dosyasını ciddi kabarık bir devlet haline getirmiş, barışçıl sloganının Hindistan ve Tayvan'a karşı tutumu ile bağımsız Türk devletleriyle sınır problemlerinin çözümündeki tavrı veya diğer devletlerin içişlerine karışmama sloganını Sudan ve Myanmar'daki askeri darbelere yaklaşımı incelendiğinde sadece sözde kaldığı görülecektir. Geleceği birlikte inşa etme sloganı ise sadece "Kuşa-Yol Girişimi" incelendiğinde Çin lehine bir gelecek inşa etme faaliyetlerinin yattığı görülecektir.

Zikredilen konular hem çok teferruatlı hem de bir yazıya sığmayacak kadar geniş olduğundan asıl konumuz olan "Çin'in Türkiye'de basın-yayın faaliyetleri"ne dair kanaatlerimizi siz değerli okurlarımızla paylaşmak istedik.

SON DAKİKA

KORONAVİRUS

TÜRKİYE

ÇİN

DÜNYA

YAZARLAR

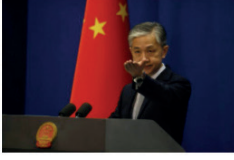
EKONOMİ

SPOR

KÜLTÜR - SANAT

SAĞLIK

BİLİM - TEKNOLOJİ

Çin: Afrika ülkelerine aşı sağlamaya devam edeceğiz

Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Wang Wenbin, Ekvador, Ginesi ve Zimbabve'ye...

Çin: Xinjiang'daki gerçekler yalanlardan daha güçlü

Çin Dışişleri Bakanlığından, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli bağımsız haber...

Wang Yi: Diyalog ve iş birliğiyle Çin-ABD ilişkilerini yeniden doğru yörtingeye sokacağız

Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, bugün "Diyalog, iş birliği ve..."

Çin'den gelen aşular Türkiye'nin salgınla mücadelesine katkı sağlar

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 17 Şubat'ta yaptığı açıklamada, Mart ayında...

ÇKP yönetimi bilhassa Türkiye'deki kötü imajını düzeltmek adına medyayı etkili bir biçimde kullanmaya devam etmektedir. ÇKP'nin Türkiye'deki yayın içeriklerinin veya haber bültenlerinde verilen mesajların incelenmesi ÇKP'nin neyi, nasıl ve ne şekilde işlemekte olduğuna dair ciddi ipuçları verecektir. Bu bağlamda okurlarımıza <http://turkish.cri.cn/> internet sitesini veya China Today Türkiye dergisini incelemelerini tavsiye edelim.

Öncelikle Çin'in basın-yayın faaliyetlerine milyonlarca dolar harcadığını ifade etmek yerinde olacaktır. Çin faaliyetlerinde Xinhua, China Central Television, China Radio International ve China Daily gibi dört ana medya organını kullanmaktadır.

Yurtdışında yaptığı bütün faaliyetlerini bu ana kuruluşlar üzerinden yürütmektedir.

Çin'in radyo, tv ve film konularındaki en üst kurumu olan SARFT (The State Administration of Radio Film and Television) 2001 yılında dönemin Çin devlet başkanı Jiang Ze-min'in talimatıyla "dışa açılım" projeleri uygulamaya koymuştur. 2011 yılında ise the Xinhuanet Corporation LTD üzerinden Çin-

ce'ye ilave olarak internet üzerinden İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Arapça, Japonca, Korece, Tibetçe ve Uygurca dillerinde yayın yapan <http://news.xinhuanet.com> sitesi kurulmuştur. Bununla da yetinmeyen ÇKP yönetimi People's Daily, Shanghai Daily, Caixin Online, Global Times vb. çok sayıda İngilizce yayın yapan internet sitesi kurmuştur.

Bununla birlikte Çin sosyal medyayı da etkili bir şekilde kullanmaktadır. Bu bağlamda Afrika kıtasına özel önem verdiğini belirtmek yerinde olacaktır. ÇKP'nin Türkiye'de medya alanındaki yatırımlarının tek taraflı ve Çin'in mutlak hakimiyet kurduğu bir alan olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Çin'in Türkiye'de medya alanında onca propaganda yatırım ve faaliyeti olmasına rağmen kamuoyundaki algısı her geçen gün daha da kötüye gitmektedir. Bu durumun başta Doğu Türkistan'da yaşananlar akabinde ise Çin'in dünya kamuoyu nezdindeki kötü imajının bir sonucu olduğu söylenebilir.

ÇKP'nin Türkiye'ye yönelik basın-yayın faaliyetleri öncelikle Çin'den başlamış akabinde Türkiye'deki radyo ve dergi gruplarıyla yapılan yayın anlaşmalarıyla devam ettirilmiştir. Bununla da yetinmeyen ÇKP yönetimi Türkiye'de internet sitelerini haya-

ta geçirmiş, akabinde <http://turkish.cri.cn/>'yi kurmuştur. Hali hazırda CRI Türkçe, Yön Radyo üzerinden İstanbul, Bursa ve Kocaeli dahil 10 şehirde yayın yapmaktadır. Yön Radyo ile yapılan anlaşma kapsamında aynı programlar Ankara'daki Radyo Özgür2'den de yayınlanmaktadır.

Çin medya organizasyonu GB Times Medya, 2013 yılında Türkiye'de ofis açarak faaliyetlerini hızlandırmış ve ilk medya yatırımı Radyo Mega ile yapmıştır. Bir başka anlaşma ise İstanbul merkezli Radyo Mega3 ile yapılmıştır. Radyo Mega, Çin Uluslararası Radyosu Türkçe Servisi'nden aldığı programları Türkiye'ye uyarlayıp dinleyicilerine aktarmaktadır. Programlarda yer verilen Türkçe şarkıların ardından Çin'le ilgili yirmi-otuz saniye süren propaganda bilgileri yayınlanmaktadır. Haber bültenlerinde ise ağırlıklı olarak Çinli devlet yetkililerinin uluslararası konularla ilgili yaptıkları açıklamalar ve diğer ülkelerin devlet yetkilileriyle yaptıkları görüşmeler propaganda amaçlı servis edilmektedir.

CCTV News ile D-Smart ve Teledünya platformu üzerinden Türkiye'deki izleyicilere ulaşmakta olan Çin'in, CTV televizyonu ya-

yınlarına <https://www.youtube.com/user/chinatvturkish> adresinden ulaşılabilen, kanalın ayrıca facebook sayfası (<https://www.facebook.com/pages/CTVT%C3%BCrkiye/1479978998952442>) da bulunmaktadır.

Çin'in TRT ve Anadolu Ajansı ile haber ve temalı programlar yapma konusunda bir işbirliği anlaşması bulunduğu da bilinmektedir.

2010'un sonlarında ise China Today Türkiye (tamamı Türkçe) yayın hayatına başlamıştır. Diğer dillerde ayda bir yayınlanan dergi Türkiye'de 2 ayda 1 sayı (Yılda 6 Sayı) olarak hazırlanmaktadır. Dergide başta Uygur Özerk Bölgesi'yle ilgili algı oluşturmak amaçlı ciddi propaganda yapılmaktadır.

Çin bütün bunların yanında sosyal medyayı da etkili kullanmaktadır. Bu bağlamda Çin Uluslararası Radyosu'nun "<http://turkish.cri.cn/>" adresindeki Türkçe internet sitesi Aralık 2003'te yayın hayatına başlamıştır. İnternet

sitesinde, Çin'in savunma politikaları ve Çin ordusunun faaliyetleriyle ilgili haberlere sık sık rastlanmaktadır. Bu haberlerde, Çin ordusunu çok güçlü olduğu propagandası yapılmaktadır.

Çin'in sosyal medyada; CRI Türkçe'nin facebook hesabı (<https://www.facebook.com/pages/CRIT%C3%BCrk%C3%A7e-Servisi/168508139975104>) ve twitter hesabı (https://twitter.com/CRI_Turkish), CTV'nin youtube hesabı (<https://www.youtube.com/user/chinatvturkish>) aktif olarak kullanılmaktadır.

Radyolarda veya internet sitelerinde yayınlanan haber, yorum ve bilgilerin büyük bir bölümü merkezi bir sistemle hazırlanmakta ve Çin'in imajını düzeltmeye matuf propagandalardan oluştuğu da görülmektedir. Bütün bunlara gönüllü olarak Çin muhabeti yapan kişi, kurum ve kuruluşları kattığımızda ÇKP yönetimin Türkiye'de basın-yayın yolu ile nasıl bir propaganda ağı kurduğu daha net anlaşılacaktır. Türkçe yayın yapan çok

sayıda internet sitesi ve mobil uygulamalarının bulunduğu da dikkate alındığında Türkiye'de neden Doğu Türkistan'daki soykırım ana akım medyada yer bulmuyor sorusuna bir cevap verilmiş olacaktır.

Çin'in Türkiye'deki basın-yayın faaliyetlerinin tek taraflı olduğu görülmektedir. Bu durumda cevaplanması gereken bir başka soru; Çin, Türkiye'de bu denli basın-yayın faaliyeti yapabilen Türkiye, Çin'de "karşılıklı mütekabiliyet esası"na göre bu türden faaliyetler yapabilmekte midir?

Burada ifade edilenlerin tehlikenin sadece görünen kısmı olduğunu ifade ile yetinelim...

Yazan: Doç. Dr. Ömer Kul

www.news.cn

2021. يىل 2. ئاي

5

جۈمە

维吾尔文 2月5日

سان - 25328

بۇگۈن 8 بەت

ئانار بۇلوت نېرسالىسى
چۈشۈرۈپ قاپلىنىۋېلىش

شىنجاڭ كېزىتى

شىنجاڭ كېزىتى خىنجاڭ گازىتى 新疆日报

شىنجاڭ كېزىتخانىسى نەشر قىلدى مەملىكەت ئىچىدە بىرلىككە كەلگەن ئۇدا نەشر بۇيۇمى نومۇرى: CN 65-0002/-W بوجتا ۋاكالەت نومۇرى: 57-1 تىبائشان تورى: www.ts.cn

ÇİN MEDYASINDA ÇIKAN HABERLER, SOYKIRIMI DOĞRULUYOR!

Çin'in Organ yayını **Xinjiang** günlük gazetesinde peş peşe çıkan 5-6-7 Şubat tarihli "**Xinjiang Sorunları Hakkında yalanları Ortaya Çıkaran Gerçekler**" başlıklı bir makale Çin komünist Partisinin **Doğu Türkistan'da işlediği suçlarını doğruluyor.**

Makalede, Çin'in soykırım suçları ile ilişkili yalanlamak istenen Kadınlara yönelik zorla kısırlaştırma, keyfi tutuklanma, Çin eyaletlerine transferlerin, genç ve yetişkinlerin köle olarak çalıştırılması, Camilerin yok edilmesi ve din adamlarına yönelik sindirme girişimleri ile alakalı "24 reddiye" başlıkları listeleniyor.

HER ZAMANKİ GİBİ TÜM İDDIALARI REDDETTİ

Çin, söz konusu makalede her zamanki gibi tüm iddiaları reddediyor. Ve Doğu Türkistan halkının müreffeh ve barışçıl bir hayat yaşadığını, ekonomilerinin büyüdüğünü, nüfus artışında muazzam bir ilerleme kaydedildiğini ve halkın tüm haklarından yararlandıklarını savunuyor. Ayrıca Uluslararası basına konuşan Kamp tanıklarından Zumret Davud,

Mihrigul Tursun, Sayragul Savutbay ve Tur-sunay Ziyavudun gibi canlı şahitlerin ifadelerini tümünden yalanlıyor.

Uygurların Çin eyaletlerine zorla çalıştırılmak üzere transferleri yalanlanmaya çalışılan makalede, 151.000 kişinin 2018'den bu yana yer değiştirdiği ve sözde "istihdam edildiği", hepsinin gönüllü olarak çalışmayı kabul ettiği öne sürülerek "**Xinjiang**"da ekonomik ve sosyal kalkınma alanında misli görülmemiş performanslar elde edildi, halkın geçim kaynakları desteklenirken, bölgenin 3 milyonluk yoksul nüfusu da yoksulluktan kurtarıldı." İfadeleriyle köle işçiliği meşrulaştırılıyor.

Oysa Çin kaynaklı sosyal medyaya yansıyan videolar ve görsel kanıtlar Uygur halkının Çinli yetkililer tarafından köleliğe zorlandığını teyit ederken Çin vilayetlerinden Doğu

Türkistan'a çok sayıda Çinli yerleşimcilerin getirilip yerleştirildiğini, bunun üzerine bedava konut, tarla, meyve bahçeleri ve nakit mali destek sağladığını, bunu da sözde "yoksulluğu azaltma ve destekleme" bahanesiyle yapıldığını gösteriyor.

YATILI ANA OKULLARI DEVLET POLİTİKASI OLARAK SAVUNDU

Makalede Uygur Çocukların yatılı okullara yerleştirilmesi 1980'lerden itibaren uygulanan ve son yıllarda yoğunlaştırılan bir devlet politikası olarak ifade edilirken Çin komünist partisinin Uygur Türklerine yönelik Asimilasyon uygulamalarının bir parçası olan söz konusu politikayı "modernleşmeyi hızlandırmak, yoksullara yardım" siyaseti adı altında meşrulaştırmaya çalışılıyor.

Makale ayrıca 2017'den beri Uygur Türklerini yaşamın her alanında 7/24 takip ve gözetleme adına sürdürülen "Kardeş aile" politikası kapsamında 1,1 milyon Çinli memurun 1,6 milyon kişiyle sözde "akraba" olduğu ve ilişkileri pekiştirme yalanıyla 30 milyon defa aile ziyareti gerçekleştirildiğini kabul ediyor.

Makalede, Çin'in gözetleme kameraları, büyük veri ve diğer bilim ve teknoloji ürünlerini "etkili suç önleme, topluluk güvenliği hissini geliştirme ve sosyal iletişim düzeyini yükseltme" bahanesiyle halkı izlemek için kullanıldığı itiraf ediliyor.

CAMİLERİN YOK EDİLDİĞİNİ İNKAR EDEMEDİ

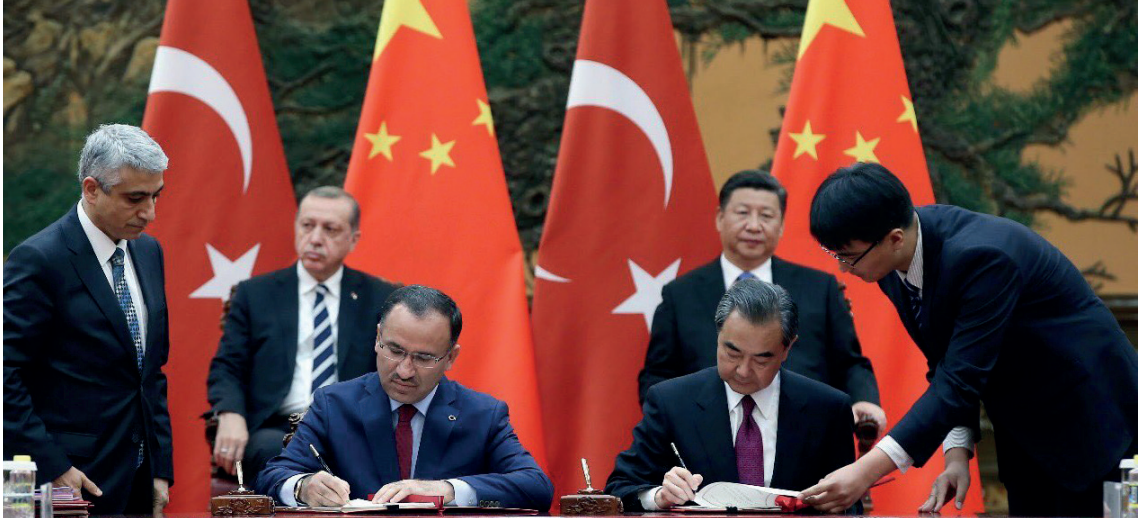
Makalenin sonunda Çin Komünist partisi, Doğu Türkistan'da 16 bin Caminin haritadan silindiğini reddediyor fakat şu anda Doğu Türkistan'da kaç tane Cami olduğundan bahsetmiyor. Sadece Doğu Türkistan'daki Cami sayısının Müslümanların normal dini ihtiyaçlarını tam olarak karşılayabileceği şeklinde kaçamak ifadeler kullanılıyor.

Çinli yetkililer söz konusu makalede işlediği insanlık dışı cinayetlerine yönelten suçlamaları hiçbir delil göstermeksizin tümünden reddetme ve yalanlama yöntemi kullanmasının yanı sıra bazı ince ve hassas konuları yanıtlamaktan kaçındığı bariz bir şekilde görülebiliyor.

Gözlemciler, Çin'in insanlığa karşı işlediği suçlar nedeniyle küresel çapta eleştirildiği bir dönemde, bu tür karalama propaganda yayınlarının uluslararası tanınırlık kazanmadığı ve toplum tarafından kabul görülmediğini vurgulayarak yalnızca Çin içinde sindirme ve baskı unsuru olarak propaganda için kullanılabileceğini kaydetti.

TÜRKİYE-ÇİN SUÇLULARIN İADESİ ANLAŞMASI DEĞERLENDİRMESİ

Giriş

14-15 Mayıs 2017 tarihlerinde Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan Çin’de birçok ülkenin devlet veya hükümet başkanlarının iştirak ettiği “Kuşak ve Yol Uluslararası İşbirliği Forumu”na katılmıştır. Forumdan bir gün önce de Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ile Cumhurbaşkanımız başkanlığında Türk ve Çin heyetleri arasında ikili görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler kapsamında, “Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Arasında Suçluların İadesi Anlaşması” Adalet Bakanı Bekir Bozdağ ile Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi tarafından imzalanmıştır.

Anlaşma, T.C. Anayasası’nın 90. maddesi uyarınca onaylanmak üzere 12 Nisan 2019 tarihinde Cumhurbaşkanlığı tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne

(TBMM) gönderilmiştir. TBMM Başkanı Mustafa Şentop, kanun teklifini 2/1798 Esas No. kaydıyla 26 Nisan 2019’da görüşülmesi için meclise sunmuştur.

Türkiye’nin 24 ülke ile suçluların iadesi anlaşması bulunmaktadır. Bu ülkeler; ABD, Avustralya, Cezayir, Fas, Hindistan, Irak, İran, KKTC, Kazakistan, Kırgızistan, Kosova, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Moğolistan, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Rusya, Suriye, Tacikistan, Tunus ve Ürdün’dür.

Çin Adalet Bakanlığı’na ait web sayfasında yer alan Ekim 2018’deki bir paylaşımına göre Çin, 75 farklı ülke ile 128’i onaylanmış 160 adli yardım anlaşması, varlık iade ve paylaşım anlaşmaları, iade anlaşmaları ve “terörizm, ayrımcılık ve aşırılık” ile mücadele anlaşmaları imzalamıştır. İmzalanan anlaşmaların detayında, tamamı onaylanmış olan 19 sivil ceza adli yardım anlaşması, 35’i yürürlüğe girmiş 44 adli cezai yardım anlaşması, henüz onaylanmamış 1 varlık iade ve paylaşım sözleşmesi, 18’i yürürlüğe girmiş 20 medeni, ticari ve adli yardım anlaşması,

tamamı onaylanmış 7 ayrımcılık, aşırılık ve terörizmle mücadele anlaşması, 12'si yürürlüğe girmiş hükümlülerin nakline dair 14 anlaşma ve 37'si yürürlüğe girmiş 55 suçluların iadesi anlaşması görünmektedir.

Çin ile konumuza kaynaklık teşkil eden suçluların iadesi anlaşmasını 39 ülke onaylarken imzaladığı hâlde onaylamayan 18 ülke bulunmaktadır. Bu ülkeler şunlardır: Avusturya, Avustralya, Arjantin, Barbados, Belçika, Ekvador, Fas, Grenada, Güney Kıbrıs, Kenya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Moritus, Senegal, Sri Lanka, Şili, Türkiye, Vietnam, Zimbabve.

Çin medyası, Türkiye ve Çin dışişleri bakanları arasında 14 Aralık 2020 tarihinde konuyla ilgili hususların da gündeme geldiği bir telefon görüşmesi gerçekleştirildiğini, terörle mücadele sürecinin siyasileşmekten, araçlaşmaktan ve çifte standarda konu olmaktan çıkması gerektiği yönünde mutabakata varıldığını, Türkiye tarafının Çin'in toprak bütünlüğünü ve egemenliğini ihlal edecek herhangi bir girişime izin vermeyeceğini belirterek kanun teklifinin parlamentolarda görüşülmeye başlanmasında mutabık kaldığını yazmıştır. Akabinde Türkiye-Çin Suçluların İadesi Anlaşması Pekin'de 22-26 Aralık 2020 tarihinde düzenlenen 13. Çin Ulusal Halk Kongresi Daimi Komitesi 24. Toplantısı'nda onaylanarak ülkemiz gündemine de girmiştir. Fakat anlaşmanın kabul edilmesi, Çin'in kabarık insan hakları ihlalleri ve 2017 Nisan ayından itibaren Doğu Türkistan'da devam eden kitlesel gözaltı ve dünyaya tamamen kapalı olan toplama kampı uygulamaları sebebiyle Türkiye adına oldukça sıkıntılı bir durum arz etmektedir. Kanun teklifi yasalaşırsa Türkiye, Çin'in gıyaplarında mahkûm ettiği Doğu Türkistanlıları Pekin'e iade etmek zorunda kalabilecektir.

Avustralya Örneğinde İade Anlaşması

Çok uzun yıllar dünyaya kapalı ve tarım merkezli ekonomi politikaları uygulayan Çin, Mao sonrası dönemde makas değiştirerek dünyaya açılmaya ve içeride de özgürlüklerin görece arttırıldığı bir politika izlemeye başlamıştır. Bunun sonucunda da 1978'de kişi başı ortalama yıllık geliri 155 dolar seviyelerinde bulunan Çin, bu rakamı 2010'lu yıllarda 8.200 dolar seviyelerine kadar yükseltmiştir. Bugün gelinen noktada dünyanın en büyük ikinci ekonomisi durumunda olan Çin'in yakın gelecekte ilk sıraya yerleşmesi beklenmektedir. Ülkede bu önemli ekonomik büyümeyle birlikte de kamudaki yolsuzluk oranları bir hayli artmıştır. Öyle ki bu durumun yerel ekonomik büyümeyi tehdit edecek boyutlara ulaşması üzerine, Pekin yönetimi yolsuzlukla mücadele stratejileri geliştirerek (Skynet ve Fox Hunt operasyonları) ülke dışına çıkmış yolsuzluk şüphelilerini yakalayabilmek için pek çok ülkeyle suçluların iadesine ilişkin anlaşma imzalamaya başlamıştır. Fakat Çin'in bu anlaşmaları imzalamasının tek sebebi yolsuzlukla mücadele değildir. Çin aynı zamanda yerel siyasi muhalifler, Doğu Türkistan, Tibet, İç Moğolistan, Hong Kong ve özellikle milyonlarca üyesi olduğu bilinen Falun Gong Tarikatı ile kendi çıkarlarıyla uyuşmayan her türlü durum ve faaliyeti önlemek için iade anlaşmalarını önemsemektedir. Nitekim sıkça Nepal'e geçen Tibetlilerle ilgili olarak mali teşvikler sunan ve çeşitli baskılar uygulayan Çin'in Nepal'le 2019 Ekim'inde gizli bir suçluların iadesi anlaşması imzaladığı belirtilmektedir.

Çin Adalet Bakanlığı'nın 2018'in Ekim ayında yaptığı bir paylaşıma göre, Çin ile suçluların iadesine yönelik anlaşma imzaladığı hâlde bu anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için gerekli olan parlamento onayını almamış 18 ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerin her birinin anlaşmayı yürürlüğe geçirmemekle

ilgili farklı gerekçeleri vardır. 1,2 milyonun üzerinde Çinlinin yaşadığı 25 milyonluk Avustralya da anlaşmanın hangi sebeplerle onaylanmadığıyla ilgili etraflı bir inceleme yaparak bir karara varmıştır. Avustralya örneğinin Türkiye'nin de yakın zaman önce gündemine gelen mezkûr iade anlaşmasıyla ilgili nihai kararının alınmasında önemli katkıları olacağına şüphe yoktur.

Çalışmanın bu bölümünde Avustralya örneğinden hareketle Avustralya-Çin Suçluların İadesi Anlaşması'nın onayı meselesi çerçevesindeki süreç paylaşılacaktır. Bunun için de ilgili anlaşma metni, Queensland Teknoloji Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesi olan Nigel Stobbs'un The Law and Policy Context of Extradition from Australia to The People's Republic of Chin (Avustralya'dan Çin Halk Cumhuriyeti'ne İadenin Hukuk ve Politik Bağlamı) başlıklı çalışmasıyla birlikte ele alınacaktır.

Avustralya ve Çin arasındaki suçluların iadesi anlaşması, Türkiye'den 10 yıl kadar önce, 6 Eylül 2007 tarihinde imzalanmıştır. Anlaşma, imzalanmasından yaklaşık dokuz yıl sonra, 2 Mart 2016 tarihinde Avustralya Parlamentosu'nun gündemine getirilmiştir. Parlamento tarafından yapılan ayrıntılı değerlendirmelerin ardından da Mart 2017'de anlaşmanın onaylanmamasına karar verilmiştir.

Bu kararın verilmesinden önce Avustralya Ulusal Çıkar Analizi (NIA), Avustralya Başsavcılığı (AGD), Avustralya Hukuk Konseyi (LCA) ile siyasiler ve akademik çevreler tarafından çok yönlü araştırmalar yapılmıştır. 1,2 milyonun üzerinde Çin kökenli nüfusa sahip Avustralya ile Çin arasında imzalanan anlaşmanın yüz binlerce hayatı ilgilendirdiğinin farkında olan Avustralyalı çevreler, adımlarını bu bilinçle atma kararlılıklarını net bir şekilde ortaya koymuştur.

Avustralya Ulusal Çıkar Analizi, iadeye konu olabilecek her talebi, suçluların iadesine ilişkin ulusal yasalar çerçevesinde ve uluslararası yükümlülükler kapsamında, vaka bazında değerlendirmektedir. Avustralya Başsavcılığı ise, iadeye konu olan her bireyle ilgili, iade için zorunlu koşulların gerçekleşmiş olması şartını aramak mecburiyetindedir; aksi takdirde talebin reddi gerekmektedir. Buna göre; kişinin işkenceye veya diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye veya cezaya maruz kalma ihtimali; kişinin belirli gerekçelerle ayrımcılığa uğrayabileceği durumlar; suçun siyasi veya askerî bir suç olması durumu; kişinin çifte tehlikeye maruz kalma durumu; kişinin zaman aşımı nedeniyle hakkındaki kovuşturmanın kaldırılması durumu; kişi hakkında gıyaben verilmiş bir karar olması ve iadenin ardından davanın yeniden görüleceğine dair hiçbir garantinin olmaması durumu; kişiye atfedilen suçun iadenin talep edildiği ülkede suç olmaması durumu gibi koşulların dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir.

Avustralya Başsavcılığı, ayrıca iade işleminin standart bir süreç olmadığını ve bu sürecin her aşamasında iade kararının gözden geçirilmesi için çeşitli koşullar oluştuğunu vurgulamaktadır.

Ortaya Çıkan Sorunlar

Avustralya Başsavcılığı ve Avustralya Ulusal Çıkar Analizi tarafından anlaşmanın Avustralya'nın Suçluların İadesi Yasası ve yerel yasal düzenlemelerle tutarlı olduğuna dair sunulan teminatlara rağmen imzalanan anlaşmada yer alan insan hakları güvencelerine ilişkin maddeler hakkındaki ciddi endişeler dile getirilmiştir. Bunlar adil yargılanma hakkı, olası ölüm cezası, kanıtsal standartlar, işkence, zalimane, insanlık dışı, aşağılayıcı muamele veya cezadan korunma, reşit olmayanların iadesi ve Çin'e iade edilen kişilerin izlenmesi meseleleridir.

Adil Yargılanma Hakkı

Çin'in "ceza yargılamalarında usul adaleti ve hukukun üstünlüğü standartlarına uygun hareket etmediğini" gösteren bir dizi kanıt bulunmaktadır. Bu durum Çin'in ülkeye iade edilen bireyler için adil yargılanma hakkını garanti edip etmeyeceğine dair soruları gündeme getirmektedir. Uluslararası Af Örgütü bu endişelere neden olan konuları şu şekilde özetlemektedir:

"Çin'in bağımsız bir yargısı yok. Suçlu olduğundan şüphelenilen birçok kişi, özellikle siyasi açıdan 'hassas' davalarda hukuki danışmana erişemiyor. İşkence ve diğer kötü muamele biçimleriyle elde edilen zorla 'itiraflar', uygulamayı engellemeye çalışan bazı yeni yasalara, düzenlemelere ve politikalara rağmen Çin ceza adaleti sisteminde önemli bir rol oynamaya devam ediyor."

Avustralya Hukuk Konseyi, Çin'in özellikle demokratik ülkelerle olan iade anlaşmalarının sınırlı sayıda olmasını, bu konudaki siciline ilişkin genel endişenin kanıtı olarak göstermektedir. Çin'in ABD, İngiltere, Kanada veya Yeni Zelanda ile iade anlaşması bulunmamaktadır. Ayrıca bu ülkeler ve Almanya, Fransa, Hollanda, Finlandiya ve İrlanda gibi ülkeler, Çin'in Hong Kong'daki yeni adalet yasasını yürürlüğe koymasına akabinde, Hong Kong ile olan iade anlaşmalarını da askıya almıştır.

Avustralya Hukuk Konseyi ayrıca Çin'in adil yargılanma hakkını koruyan Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne taraf olmadığını da vurgulamaktadır. Avustralya bu sözleşmeye taraftır ve Avustralya Hukuk Konseyi'nin görüşüne göre, kişilerin adil yargılanma hakkına sahip olmama riski-

nin bulunduğu Çin'e iade edilmesi, sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerin ihlali anlamına gelmektedir. Çin'deki uygulamalarla ilgili belirtilen bu kaygıların Türkiye için de söz konusu olacağını ifade etmek gerekmektedir.

"Avustralya Hukuk Konseyi'nin pozisyonu Avrupa içtihatlarına tekabül etmektedir. Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi uyarınca, kişinin adil yargılanma hakkının temelden reddedilebileceği bir durum söz konusuysa kişinin iadesi mümkün olmaz."

Anlaşma, ilgili ülkenin Suçluların İadesi Yasası ile bağlantılı olmak zorundadır ve kişinin adil yargılanma hakkına hanel getireceğine dair şüphe varsa iadeyi reddetme hakkı bulunmaktadır.

Avustralya Başsavcılığı, her bir iade kararının vaka bazında müzakere edilmesinin sürecin riskini azaltacağını belirtmektedir. Bu nedenle ancak kişinin duruşması açık bir mahkemede yapılacaksa, yasal temsile erişimi varsa ve delilleri test etme fırsatı olursa iadeye izin verilmektedir. Bununla birlikte Avustralya Hukuk Konseyi, bu süreci aşağıdakiler de dâhil olmak üzere bir dizi nedenden dolayı yetersiz bulmaktadır:

"...Avustralya hükümeti, Avustralya mahkemelerinin bir kişiye karşı, Avrupa Birliği usullerinden farklı bir şekilde dava açılmasını garanti etmek isteyecektir. Mahkemenin olağan usullerinden anlaşma metninde bahsedilmediği için Çin'i önerilen süreci kabul etmeye ikna etmek zor olabilir ve sonucunda Avustralya'yı uluslararası hukuk uyarınca bireyi teslim etmek zorunda bırakabilir. Durum her ülkedeki karar vericilerin takdirine bağlı olduğundan ve süreç 'çok çeşitli faktörlerden etkilenebileceğinden' bir bireyin adil yargılanma hakkı için yetersiz koruma sağlar."

Ayrıca önerilen süreç, Avustralya'nın Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi kapsamındaki yükümlülükleriyle ilgili olarak ortaya çıkan sorunları da ele almamaktadır; dolayısıyla Avustralya'yı Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komisyonu önünde savunmasız bırakabilir.

Ölüm Cezasının Olası Uygulanması

Anlaşmanın 3 (f) maddesi uyarınca, iade talebinde bulunulan kişiye atfedilen suçun ölüm cezası içermesi ve talepte bulunan tarafın "ölüm cezasının verilmeyeceğine dair bir taahhütte bulunmaması hâlinde, iade talebi reddedilebilir, ısrar edilse de karar uygulanmaz." Çin'in ölümcül olmayan suçlar için ölüm cezası verdiği bilindiğinden ve cezanın uygulanması konusunda bir şeffaflık bulunmadığından, bu maddenin etkinliği konusunda bazı endişeler ortaya çıkmıştır. Uluslararası Af Örgütü, söz konusu maddenin tartışmasız bir şekilde "ölüm cezasının uygulanmayacağını" taahhüt etmesi gerektiğini savunmaktadır. Avustralya Başsavcılığı ayrıca, Avustralya'nın idam cezasına karşıtlık

konusunda güçlü bir uluslararası üne sahip olduğunu ve bu konudaki yükümlülüklerini de hassasiyetle ciddiye aldığını vurgulamaktadır:

“Öyleyse idam cezası ile ilgili durum çok açık ve nettir. Birini ölüm cezasından korumak için geri göndermemek gibi uluslararası bir yükümlülüğümüz vardır.”

Çin'in infaz edilen idam cezalarının sayısına ilişkin bilgilendirme yapmamasının ve ölüm cezaları konusundaki şeffaflık eksikliğinin de sorgulanması gerektiği belirtilmektedir. Avustralya Başsavcılığı, 2014 yılına ait bir STK raporundan Çin'de 2.400 kişinin idam edildiği bilgisine ulaştığını açıklamıştır.

İşkence, Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Ceza

Anlaşmanın 3 (g) maddesi, bir iade talebinin reddedilmesine ilişkin zorunlu gerekçeleri ele almaktadır. Buna göre istekte bulunulan tarafın aranan kişinin işkenceye veya diğer zalimane muamele maruz kaldığına veya

kalacağına inanmak için önemli gerekçeleri olması durumunda, iade talebini reddedebileceği belirtilmektedir.

Çin’de polis tarafından yürütülen sorgu ve soruşturmalar, sık sık uluslararası insan hakları gözlemcileri tarafından sert bir şekilde eleştirilmektedir. İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) iade sürecini şu şekilde aktarmaktadır:

“Çağrılanlar günlerce, haftalarca veya aylarca özgürlüklerinden yoksun bırakılır, bu süre zarfında defalarca sorgulanır ve sıklıkla işkence görürler. Tipik olarak shuanggui tutukluluğu olarak tanımlanan bu süreç, yolsuzluğun veya iddia edilen diğer disiplin ihlallerinin itiraf ettirilmesiyle sona erer; bazıları da daha sonra kovuşturma için rutin ceza adalet sistemine aktarılır.”

Avustralya Başsavcılığı, iade talebiyle karşı karşıya kalan kişinin, iade sürecinin her aşamasına itiraz etme hakkına sahip olduğunu ve işkence veya kötü muameleye maruz kalmaktan endişe duyması hâlinde bunu bildirebileceğini vurgulamaktadır. Bu tür bir adli incelemenin sonuçlarının kamuya açık olduğunu belirten Avustralya Başsavcılığı, bireyin risk altında olduğundan şüphelenmek için haklı sebeplerin olup olmadığını belirlemek adına, talepte bulunan ülkede geçerli olan koşullarla ilgili kapsamlı bir araştırma yapma ve münferit durumla ilgili güvenceler arama konusunda sorumludur:

“...Başsavcılık, iadeyi talep eden ülkedeki insan hakları uygulamalarıyla ilgili analiz yapar, uluslararası insan hakları raporlarını değerlendirir. İade talebine konu olan kişi tarafından yapılan açıklamaya bakar ve durumu, uluslararası kabul görmüş insan hakları

raporları ile karşılaştırır. Uluslararası alanda görev yapmış diplomatlarla müzakere ettikten sonra sonuçları ilgili ülkeye ileterek işkence ve kötü muamele iddiaları hakkındaki görüşlerinin ne olduğuna dair çok net güvenceler verilmesini ister.”

Küçüklerin İadesi

Avustralya Başsavcılığı, Suçluların İadesi Kanunu’nun yaşa ilişkin belirli bir sınırlama getirmediğini kabul ederken, bireyin koşullarının değerlendirilmesinde yaşın dikkate alınacağını ifade eder. Ek olarak, Avustralya ve Çin’in BM Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamındaki yükümlülüklerinin iade anlaşması kapsamında da çocukların korunmasını sağladığını kaydeder:

“...Dikkatinizi çekeceğim iki özel konu var. Birincisi, iade edilecek kişinin yaşı da dâhil olmak üzere, belirli konulara ilişkin olarak iadenin ne derece uyumsuz olacağı hususunda, anlaşmanın takdire bağlı bir ret içermesidir. Daha genel olarak, hem Avustralya hem de Çin’in (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne taraf oldukları gerçeğine dikkatinizi çekiyorum. Avustralya’da iade talebinde bulunan bir karar verici, Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamındaki yükümlülükler de dâhil olmak üzere Avustralya’nın sahip olduğu uluslararası yükümlülükleri dikkate alacak ve alınan kararın bu yükümlülüklerle tutarlı olmasını sağlayacaktır.”

Avustralya’dan İade Edilen Kişilerin İzlenmesi

Avustralya Hukuk Konseyi daha önce iade edilen kişilerin izlenmesi konusundaki endişelerini dile getirmiş ve birbirini izleyen hükümetlere bu doğrultuda tavsiyelerde bulunmuştur. Bu soruşturma sırasında, iade edilen kişilerin etkin bir şekilde izlenmesi konusu yeniden gündeme getirilmiştir. Çin’in yargı sistemine bağlı gizlilik ve şeffaflık eksikliği -tutuklulara ve mahkûmlara kötü muamele

yapıldığı iddialarıyla birleştiğinde- bu anlaşma hakkındaki endişeleri arttırmıştır.

Bu önlemler, endişeleri gidermek için yeterli değildir. Uluslararası Af Örgütü, Avustralya'nın bireyleri izleyememesi hâlinde, anlaşma kapsamında sağlanan insan hakları güvencelerinin ölüm cezası veya kötü muamele ve işkencenin uygulanması açısından etkili olup olmayacağını sorgulamıştır. Avustralya Hukuk Konseyi ayrıca izlemenin vatandaş olmayanları da kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Türkiye-Çin İade Anlaşması'nın Değerlendirmesi

“Çin-Türkiye Suçluların İadesi Anlaşması” 22 maddedir ve içerik olarak; İade Etme Yükümlülüğü, İadesi Mümkün Suçlar, Zorunlu Ret Nedenleri, Takdiri Ret Nedenleri, Talep Edilen Tarafın İşlem Başlatma Yükümlülüğü, İletişim Kanalları, İade Talebi ve Gerekli Belgeler, Ek Bilgi, Geçici Tutuklama, İade Hakkında Karar, Hızlandırılmış İade, Kişinin Teslimi, Ertelenmiş ve Geçici Teslim, Eşzamanlı Talepler, Hususilik Kuralı, Eşyanın Teslimi, Transit Geçiş, Sonuç Bildirimi, Masraflar, Diğer Anlaşmalarla İlişki, Uyuşmazlıkların Çözümü, Yürürlüğe Girme, Değişiklik ve Fesih başlıklarından oluşmaktadır.

Pekin'de imzalanan anlaşmanın “İade Etme Yükümlülüğü” başlıklı 1. maddesinde “Taraflardan her biri, bu anlaşma hükümleri uyarınca, diğer tarafın talebi üzerine, kendi ülkesinde bulunan kişileri, haklarında ceza

soruşturması veya kovuşturması yürütmek ya da bir cezanın infazı amacıyla birbirlerine iade etmeyi taahhüt eder.” denilmektedir.

Anlaşmaya göre iade izinleri, işlendiği öne sürülen suçun cezasının her iki ülkenin kanunlarına göre en az bir yıl hapis olmasını gerektirmektedir. Eğer iadesi istenen kişi hakkında hüküm verilmişse iade talebinde bulunduğu sırada iadesi istenen kişi hakkında infazı gereken sürenin en az altı ay olması şartı bulunmaktadır.

Anlaşmanın 2. maddesinin 2. bendinde, “İade amacıyla her iki tarafın kanunlarının iadeye konu suça aynı kategori altında yer verip vermemesi veya suçu aynı terimle tanımlayıp tanımlamaması önem arz etmez.” denilmektedir. Bu maddeye göre Çin, aslında siyasi nedenlerle talep ettiği bir kişi için farklı bir neden gösterebilir ya da Türkiye için siyasi olan ya da iadeyi imkânsız kılan bir durum, Çin tarafından farklı değerlendirilebilir. Kaldı ki Doğu Türkistan'ın tamamını hapishaneye çeviren ve 3-8 milyon insanı toplama kamplarına dolduran Çin'in suç ve ceza tanımı ciddi anlamda sorgulamayı gerektirmektedir. Zira bahsedilen kamplara alınan insanların mahkeme edilmedikleri ve kendilerine bir suç isnadında bulunulmadığı, bu kamplardan çıkmayı başaran yüzlerce mağdur tarafından belirtilmektedir. Nitekim HRW'nin raporuna göre, tutuklulardan biri durumu şu şekilde anlatmaktadır:

“Yetkililere avukat tutup tutamayacağımı sordum. Bana, ‘Hayır, çünkü senin hakkında bir mahkûmiyet kararı verilmedi. Kendini herhangi bir şey için savunmak zorunda değilsin. Burada bir siyasi eğitim kampındasın. Tek yapman gereken ders çalışmak.’ dediler.”

Buna ek olarak, hüküm giymiş olanların da yargılama sürecinde adil yargılanma hakkının en önemli unsurlarından biri olan savunma hakkından mahrum bırakıldığı, çeşitli raporlarda teyit edilen bir gerçektir.

Anlaşmanın 3. maddesine göre, iade talebinin reddiyle ilgili de düzenlemeler bulunmaktadır. Buna göre şayet suç siyasi ise ve kişiye sığınma hakkı tanınmışsa, kişi ırk, cinsiyet, din, uyruk ve siyasi görüş nedeniyle yargılanacaksa, kişi talep edilen ülkenin vatandaşıysa, isnat edilen suç sadece askerî bir suçsa, suç zaman aşımına uğradıysa, genel ya da özel affa uğradıysa, suç nedeniyle iadesi istenen kişi hakkında nihai bir karar verilmişse, istenen ülkenin kişinin yokluğunda verilen bir suç için mahkeme edileceğine dair düşüncesi olumsuzsa, infaz edilecek ceza, istenen ülkenin temel hukuk ilkeleriyle uyuşmuyorsa ve yeterli teminat da verilmiyorsa talep reddedilir.

Anlaşmanın 3. maddesi “d” bendinde yer alan “iadesi istenen kişinin talep edilen ülkenin vatandaşı olması” şartı “Mülkîlik Prensipleri” gereği, her ülkenin kendi vatandaşını yargılama hakkını ifade etmektedir. Suçluların iadesindeki temel prensiplerden olan vatandaşların iade edilmezlik ilkesi, zorunlu ret nedeni olarak düzenlenmiştir. Ancak Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı Le Yucheng

anlaşmaya şerh niteliğindeki açıklamasında, tarafların anlaşma maddeleriyle ilgili müzakeresinde bu konu üzerinde özellikle durulduğunu, Türkiye tarafının iadesi istenen kişinin iadesi istendiği tarihte Türk vatandaşlığını kazanmış olmasının onun Türk vatandaşı olduğu anlamına geldiğini ileri sürdüğünü, buna karşın Çin tarafının bunu suçlunun vatandaşlık değiştirerek yargıdan kaçma teşebbüsü olarak değerlendirdiğini ve suçun işlediği tarihteki tabiiyetin esas alınması gerektiğini savunduğunu belirtmiştir. Türkiye tarafı ise, devletin iç hukukunda vatandaşlık kazanılmasıyla ilgili detaylı düzenlemeler ve prosedürler olduğunu ve bunun suçluların tabiiyet değiştirerek ceza yargılamasından kaçmasına fırsat yaratmayacağını ileri sürmüştür. Bunun üzerine taraflar iadesi istenen “suçlunun” vatandaşlık kazanma tarihi ile ilgili net bir düzenlemeye gitmeyip, bu konuda boşluk bırakarak, somut duruma göre konuyla ilgili takdir yetkisinin tarafların sorumlu organlarına bırakılacağı ile ilgili mutabakata varıldığını ifade etmişlerdir.

Türk vatandaşlığı kazanmış kişilerin iadelerinin istenmesi, Türkiye’de bulunan on binlerce Doğu Türkistanlıyı sıkıntıya sokabilecek bir durum anlamına gelmektedir. Maddede net bir düzenlemeye gidilmeyerek ucunun açık bırakılması da bu konudaki endişeleri doğrular mahiyettedir. Bu madde, Türk Vatandaşlık Kanunu’nun ilgili maddelerine uygun olarak yasal bir şekilde Türk vatandaşlığını kazanmış olan Doğu Türkistanlıları ciddi biçimde endişelendirmektedir. Nitekim Çin’in resmî haber kanalı Xinhua’da yer alan haberlere göre, Pekin merkezli Çin Çağdaş Uluslararası İlişkiler Enstitüsü terörle mücadele uzmanı Li Wei, Türkiye’nin jeopolitik durumu dikkate alındığında anlaşmanın özellikle teröre odaklanacağını ve sadece Çin topraklarında barış ve istikrarın korunmasına katkıda bulunmayıp aynı zamanda Çin’in kuzeybatı sınırından itibaren uzanan

bölgede terörle mücadele faaliyetlerini kolaylaştıracağını söylemiştir.

Çin tarafının ölüm cezası ile yargılanan sanık ya da mahkûmların iadesiyle ilgili olarak da anlaşmaya bir madde koymak istediği, ancak Türkiye’de idam cezası bulunmadığı için Türk tarafının buna olumsuz baktığı, Çin tarafının ise tek bir tarafın takdir ve iradesiyle anlaşma maddelerinin düzenlenmesinin taraflar arasındaki eşitliğe aykırı olduğunu gerekçe gösterdiği belirtilmiştir. Sonuç olarak anlaşmanın ölüm cezası ile ilgili kısmı da zorunlu ret nedenlerinin düzenlendiği 3. maddenin “h” bendinde muğlak bir ifade ile şu şekilde belirtilmiştir: “...talep edilen tarafın temel hukuk ilkeleriyle bağdaşmaması ve talep eden tarafın bu ilkelerin ihlal edilmeyeceğine dair talep edilen tarafın yeterli bulacağı teminatları sunmaması...”. Bu maddeden, Çin tarafının net olarak yoruma açık kavram ve ifadeleri kullanarak ölüm cezasıyla ilgili iade talepleri için açık kapı bıraktığı, Türkiye tarafının da buna rıza gösterdiği anlaşılmaktadır.

Bu konunun bir diğer boyutu ise, çeşitli Avrupa ülkelerine ve ABD’ye iltica eden ve henüz o ülkelerin vatandaşlığını kazanamayan, ancak o ülkelerde uzun dönemli oturma izniyle (Permanent Residence Permit-PR) seyahat eden ve sık sık Türkiye’ye gelip giden Doğu Türkistanlılar için oluşacak muhtemel risklerdir. Çin, bu anlaşmaya istinaden hâlihazırda Çin vatandaşı olup başka bir ülkenin

vizesi ya da oturma izni bulunan Doğu Türkistanlılar hakkında da iade talebinde bulunabilecektir. Bu durumun geçmişte de örnekleri mevcuttur. Mesela Kanada vatandaşı bir Uygur olan Hüseyin Celil, Çin-Özbekistan Suçluların İadesi Anlaşması’na dayanılarak, şahsın Özbekistan ziyareti sırasında tutuklanmış ve Kanada ile vatandaşlık bağı bulunmasına rağmen Çin’e iade edilmiştir.

Yine anlaşma metninde 3. madde “h” bendinde belirtildiği üzere, iadelerin “temel hukuk ilkelerine mugayir olmaması” gerekmektedir. Bu şekilde bakıldığında 1948 tarihli BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Anlaşma, 9 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’nin 2. maddesinde ve Roma Statüsü’nün 6. maddesinde tanımlanan “Soykırım Suçları”, Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü’nün 7. maddesinde belirtilen “İnsanlığa Karşı Suçlar”, 10 Aralık 1984 tarihli “BM İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme” temel hukuk ilkeleri olarak iki ülkenin de önünde durmaktadır. Bu ilkeleri sürekli olarak ihlal eden Çin ile ülkemiz arasında, suçluların iadesine yönelik böyle bir anlaşmanın onaylanmasının mümkün olmadığı açıkça ortadadır.

4. maddede belirtilen Takdiri Ret koşulu ise şöyle belirlenmiştir: Talep edilen tarafın iade talebine konu olan suç hakkında yargı yetkisine sahip olması ve bu suçtan bir ceza soruşturması veya kovuşturması başlatma niyetinde olması; yine talep edilen tarafın aynı suçtan soruşturma ya da kovuşturma başlatmama ya da yargılamayı sonlandırma kararı alması; talep edilen ülkenin kişinin yaşı, sağlığı ve diğer kişisel şartlarını göz önüne alarak iadenin insani şartlarla bağdaşmayacağına karar vermesi hâlinde talep eden tarafı reddedebilir.

Türkiye’de anlaşmaya konu olabilecek sayıda Çinli suçlu bulunmamaktadır; Türkiye’ye gelen Çinlilerin geneli turist veya ticaret erbabı kişilerdir.

Açıklamalar ışığında ilk olarak, anlaşmanın temel konusu olan “suçlu” kavramını değerlendirmek gerekmektedir. Türkiye’de anlaşmaya konu olabilecek sayıda Çinli suçlu bulunmamaktadır; Türkiye’ye gelen Çinlilerin geneli turist veya ticaret erbabı kişilerdir. Bunların çoğu da Türkiye’de kısa süreliğine turist vizesi ile bulunmaktadır. Bu kişilerle ilgili herhangi bir hukuki mesele ortaya çıktığında da idari işlem müessesesi olan sınır dışı (deport) işlemi uygulanmaktadır. Ancak bu anlaşmaya konu olabilecek 50.000’e yakın uzun dönem ikamet izniyle Türkiye’de yaşayan Çin vatandaşı Doğu Türkistan Türkü bulunmaktadır. Bunların çoğunun statüsü de sığınma ya da siyasi iltica değildir; yani anlaşmanın kapsamına dâhildir. Buradan, Türkiye ile Çin arasında yapılan iade anlaşmasının sadece iki devlet arasında yapılan standart bir anlaşma olmadığı ve Türkiye’de ikamet eden Doğu Türkistanlıların iadesini hedeflediği anlaşılmaktadır. Nitekim anlaşmanın Çin Ulusal Halk Kongresi Daimi Komitesi’nde onaylanması akabinde, Çin gazeteleri Türkiye’de bulunan Doğu Türkistanlı “teröristlerin” iadeleri için önemli bir merhalenin aşıldığını yazmıştır.

Siyasi suçlardan dolayı suçluların iade edilmemesi, geri verme hukukunda yaygın uygulama alanı bulan bir istisnadır. Siyasi suç istisnası, iade hukukunda önemli bir yer tutmakta ve esaslı bir iade engeli olarak birçok devlet tarafından sıkça başvurulmaktadır. Anlaşmaya bakıldığında bu hususun net olarak düzenlenmiş olduğu görülmektedir. Ancak Çin, 11 Eylül (2001) sonrasında Doğu Türkistanlıları uluslararası teröre karşı savaş bağlamında “terörist” olarak ilan etmiş ve iade anlaşması yaptığı ülkelerden de terörle yaftaladığı isimleri talep etmeye başlamıştır; dolayısıyla söz konusu anlaşmanın olması yürürlüğe girmesinden sonra, Türkiye’de ikamet eden Doğu Türkistanlıların “terör suçu” nedeniyle iadelerinin talebi kuvvetle muhtemeldir. Zaten bu anlaşma yapılmadan önce de iade edilenler ve iade amacıyla hakkında kovuşturma yürütülenler bulunmaktadır. Örneğin Uygurların diasporadaki cemaat önderi Abdulkadir Yapçan’ın Çin’e iadesiyle ilgili yargılama süreci senelerdir devam etmektedir. Buna ek olarak, 2020 Nisan’ında Kayseri’de ikamet eden bir Uygur’un terör suçu iddiasıyla Çin’e iadesinin talep edildiği ve buna dair yargılama sürecinin başlatıldığı da belirtilmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür ve anlaşmanın onaylanması durumunda temelde Türkiye’de ikamet eden her Doğu Türkistanlının terör suçuyla iadeye konu olabileceği aşikârdır. Özetle bu anlaşmanın onaylanması, iadelere uluslararası hukuk bakımından meşruluk kazandırmış olacaktır.

Suçluların iadesi ile ilgili Türkiye’nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi ve diğer çoklu suçlarla ilgili kişilerin iadesi ve insan haklarının korunmasına dair çeşitli anlaşmalar vardır. Türkiye’nin taraf olduğu çoklu anlaşmalardaki konuyla ilgili düzenlemeler de iç hukuktaki mevzuatlarla uyum içerisindedir. Ancak uygulamadaki bazı du-

rumlar, siyasi nedenlerle ülkemizde bulunan kişilerin iade edilmesi sonucunu doğurma ihtimali barındırmaktadır.

Özellikle Çin toplama kamplarından çıkmayı başaran kişilerin şahitlikleri dikkate alınacak olursa söz konusu anlaşmanın daha TBMM'ye gelmeden reddedilmesi gerekmektedir! Zira tanıkların ifadelerine göre, bahsi geçen kamplarda yaz aylarında sadece iç çamaşırıyla sıcak taş üzerinde, kış aylarında da çıplak ayak buz üzerinde bekletme, dayak, elektrik verme, hastalık durumlarında müdahale etmeme, uykusuz bırakma, uzun süre hücre hapsinde tutma, uzun süre kelepçe ile bırakma, uzun süre kafasında siyah çuval olduğu hâlde bekletme, tuvalet ihtiyaçlarının giderilmesini kısıtlama, aşırı kalabalık odalarda tutma, aç ve susuz bırakma ya da yeterli yiyecek vermeme, su tanklarına daldırma yahut soğukta üzerine soğuk su dökme, kadın tutukluların yüzlerinde ve vücutlarında sigara söndürme, bileklerinden asılı hâldeyken copla dövme, değişik acı verici nesnelere dövme ve eziyet etme, yoğun ve parlak ışıkla körleştirme, uzun süre gergin pozisyonda tutma, günlerce hareketsiz bir şekilde kaplan koltuğu denen koltuklarda oturtma, elleri kelepçeli ve ayakları prangalı olarak dolaştırılma, düzenli olarak verilen ve içeriği belirtilmeyen ilaçlarla güçten düşürme ve itaate zorlama, zoraki kürtaj ve doğum kontrol uygulamaları, erkeklerin kısırlaştırılması, tecavüz etme ve tecavüze uğrayan birini izlemeye zorlama ve toplu tecavüz gibi suçlar işlenmektedir. Ayrıca kamp sakinleri zorunlu köle işçiler olarak çalıştırılmakta, yine mahkûmların organları rızaları hilafına alınarak organ ticareti kapsamında satılmaktadır. Mahkûmların evlerinde yatılı Çinli memurlar görevlendirerek aile mahremiyeti ihlal edilmekte, kamplara alınan kişilerin çocukları da yetimhanelere ve yatılı okullara yerleştirilerek beyin yıkama uygulamalarına maruz bırakılmaktadır. Bahse konu hak

ihlalleriyle ilgili kanıtlanmış yüzlerce delil bulunmaktadır. Nitekim Kanada'dan sonra ABD de Çin'in Doğu Türkistan'da geniş çaplı baskı uyguladığını, insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçları işlediğini açıklamıştır. İngiltere ve Avustralya da benzer kararlar için hazırlanmaktadır.

Çin, toplama kampları mağdurlarını sudan sebeplerle ve Çin Anayasası'na göre bile suç olmayan gerekçelerle tutuklamıştır. "Suçu önceden önleme prensibi"(!) çerçevesinde gerçekleştirilen tutuklamalar, hukukun temel prensibi olan masumiyet karinesini hiçe saymaktadır. Yapılan incelemeler, toplama kamplarına alınan Uygur, Kazak, Kırgız ve diğer Müslüman etnik grup mensupların tamamına yakınının aslında hiçbir suçu olmadığını göstermektedir. Uygulanan yol ve yöntemlere bakıldığında, Çin yönetiminin hâlihazırda yaş ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın bütün Doğu Türkistanlıları "suçlu" kabul ettiği, din ve geleneklerine bağlı olanları ise "terörist" olarak yaftaladığı anlaşılmaktadır. Yayınlanan "75 Aşırılık Belirtisi" âdeti tüm Doğu Türkistanlıların hapisane ve toplama kamplarından geçeceğini garanti etmektedir!

Buna göre 2014 yılında Çin tarafından aşırılık belirtisi olarak ilan edilen 75 madde arasında yer alan; bir çadıra ya da pusulaya sahip olmak, mutfağında birden fazla bıçağı olmak, pasaportu olmak, yurt dışına çıkmak ya da yurt dışına çıkan birisiyle konuşmak, başkalarına günah işlememesini söylemek, fazladan yiyeceğe sahip olmak, kahvaltıyı güneş doğmadan önce yapmak, alkol ve si-

gara kullanmaktan kaçınmak, sakalı olmak ya da başörtüsü örtmek, camiye gitmek, namaz kılmak, oruç tutmak, DNA örneği alınmasına izin vermemek, bazı sosyal medya uygulamalarını kullanmak, okulda ve resmî dairelerde ana dili kullanmak, üzerinde ay yıldız olan tişört giyinmek ya da bu sembolleri bir şekilde kullanmak vb. insanların toplama kampına alınması için yeterli sebep olarak görülmektedir. Bütün bu gerçekler ışığında Doğu Türkistan halkına karşı ciddi hak ihlalleri içeren ve çoğu zaman onları yok sayan politikalar uygulayan Çin'in hazırlayacağı delil ve suç pusulalarını esas alarak insanları Çin makamlarına teslim etmek, elim durumlara sebebiyet vermekten başka bir sonuç doğurmayacaktır.

Çin'in kişilerin Çin'e geri getirilmesi, aranan kişilerle ilgili başkaca kişilere şantajla muhbirlik yaptırılması ya da kişilerin ortadan kaldırılmasıyla ilgili olarak da faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir. 2020 Kasım'ında suikasta uğrayan ve ağır yaralanan Yusuf Amat bu isimlerden sadece biridir. 2012 yılında, annesine işkence tehdidiyle muhbirlik teklif edilen Amat, annesini koruyabilmek için bu teklifi kabul ettiğini ve Afganistan, Pakistan ve Türkiye'deki Uygurların arasına sızarak bilgi aktarmak için görevlendirildiğini, çeşitli medya ve sosyal medya organlarında kamuoyuyla paylaşmıştır. Yine radikal eğilimli gruplarla bağlantısı olduğu iddiası-

la tutuklanan bir iş adamı, "Beni Türkiye'deki Doğu Türkistanlılar hakkında kendilerine casusluk yapmam şartıyla serbest bıraktılar." demiştir.

Çin'in Doğu Türkistanlıları toplama kampına alma sebeplerinden biri de aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 26 ülkeden birini ziyaret etmiş olmalarıdır! Bahsedilen 26 ülke şu şekildedir: Türkiye, Afganistan, Libya, Tayland, Cezayir, Malezya, Azerbaycan, Nijerya, Türkmenistan, Mısır, Pakistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Endonezya, Rusya, Özbekistan, İran, Suudi Arabistan, Yemen, Irak, Somali, Kazakistan, Güney Sudan, Kenya, Suriye, Kırgızistan, Tacikistan.

2016'da Türkiye'yi ziyaret eden ve bu sebeple de dönüşünde gözaltında alınan 17 yaşındaki Yakupcan Naman, bir süre sonra Kaşgar'daki toplama kampında vefat etmiştir. Cenazesi polis denetiminde defnedildiği için Yakupcan'ın ölüm sebebi belirlenememiştir.

Mesele bu şekilde olunca, Türkiye'de bahse konu anlaşmaya dâhil olmayan tek bir Doğu Türkistanlı bile bulunmadığı anlaşılmaktadır! Zira bu "kurala göre" Türkiye'deki bütün Doğu Türkistanlılar Çin'e göre suçludur! Bugüne kadar Türkiye'den Doğu Türkistan'a dönen yüzlerce kişinin toplama kampına alındığı bilinmektedir. Mesela 2016'da Türkiye'yi ziyaret eden ve bu sebeple de dönüşünde gözaltında alınan 17 yaşındaki Yakupcan Naman, bir süre sonra Kaşgar'daki toplama kampında vefat etmiştir. Cenazesi polis denetiminde defnedildiği için Yakupcan'ın ölüm sebebi belirlenememiştir.

Görüldüğü üzere Çin, Şangay İşbirliği Örgütü ortağı Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Pakistan ve Rusya gibi ülkeleri de bu listeye eklemiştir. Çin bu şekilde zaten kendisine karşı doğabilecek hareketler için oluşturduğu bu örgüt

sayesinde yaptığı anlaşmalarla bu ülkelerden istediği kişinin iade edilmesini sağlayabildiği hâlde, kendince yeni önlemler almaya devam etmektedir. Çin-Türkiye Suçluların İadesi Anlaşması, bir anlamda Türkiye ile de yeni bir Şangay İşbirliği Anlaşması mahiyetinde olup Doğu Türkistanlıların iade endişesi olmadan yaşayabildikleri tek İslam ülkesi olan Türkiye'nin de Doğu Türkistanlılar için riskli hâlde getirilmesi anlamını taşımaktadır.

Çin ayrıca eğitim amacıyla yurt dışına çıkan Doğu Türkistanlı öğrencilere de benzer şekilde muamele etmektedir. Talep edilen tüm yasal prosedürleri yerine getirerek başta Türkiye olmak üzere farklı ülkelere giden öğrenciler, Çin tarafından güvenlik zaafı olarak görülmüş ve Çin'e geri dönmeye zorlanmıştır. 2017 yılı bahar ayları başında, yurt dışında öğrenim gören Uygur öğrencilere buldukları ülkelerdeki Çin yetkilileriyle temasa geçerek 20 Mayıs 2017 tarihine kadar "siyasi değerlendirme" için geri dönmeleri çağrısında bulunulmuştur. Dönen öğrenciler tutuklanıp toplama kamplarına alınırken, tehlikeyi sezerek ülkelerine dönmeyen öğrencilerin pasaport yenileme dâhil bütün resmî işlemleri, buldukları ülkelerdeki Çin konsoloslukları tarafından askıya alınmıştır. Ayrıca bu öğrenciler sık sık konsolosluktan ya da kim olduklarını bilmedikleri kişilerden Çin'e geri dönmeleri ile ilgili taciz ve tehdit telefonları, sosyal medya uygulamaları olan WeChat üzerinden de aynı şekilde tehdit ve taciz mesajları aldıklarını anlatmıştır. Bu öğrencilerin Doğu Türkistan'da yaşayan aileleri de "aşırı-cılık" gerekçesiyle toplama kamplarına alınmıştır. Eğitim için Türkiye, Mısır veya başka bir ülkede bulunup da dört yılı aşkın süredir anne ve babasıyla, kardeş ve akrabalarıyla görüşemeyen öğrencilerin sayısı oldukça fazladır.

Çin, toplama kamplarını bağımsız gazeteci ve STK'lara açmamakta, "Yeniden Eğitim Mer-

kezi" ya da "Mesleki Eğitim Merkezi" adını verdiği kamplarla ilgili karartma uygulamalarına devam etmektedir. Oysa ki Çin, kendi Ceza Yasası'nın 103. maddesinde ifade ettiği üzere, bölgenin uluslararası toplumdan izolasyonunu anayasa maddesiyle garanti altına almıştır. Bölgeye bağımsız ziyaret talepleri de "iç işlerine karışmamak" kaydıyla kabul edilmektedir; ancak Türkiye'nin 2 Temmuz 2019'dan bu yana beklediği gibi, oyalama taktikleriyle bu yöndeki talepler sürekli ertelenmekte, kabul edilen talepler ise, önceden hazırlanmış mizansenlerle geçiştirilmektedir.

Bu çerçevede 30 Temmuz 2019 tarihinde, Tayland'ın başkenti Bangkok'ta yapılan Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) Dışişleri Bakanları Toplantısı'na katılan Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi ile bir araya gelmiş ve görüşmeden sonra içinde toplama kamplarının ziyaretiyle ilgili kısımlar da olan şu açıklamayı yapmıştır:

"Uygur Türkleri meselesi cumhurbaşkanımızın ziyaretinde (2 Temmuz 2019) de gündeme gelmişti. Bizim beklentimiz esasen tek Çin çatısı altında Uygur kardeşlerimizin huzur ve barış içinde yaşamasıdır. Cumhurbaşkanımızın ziyareti sırasında Çin Devlet Başkanı Türkiye'den o bölgeye (Doğu Türkistan) bir heyet göndermemizi teklif etmişti. Daha sonra, 24 Temmuz'da, Çin Halk Cumhuriyeti Büyükelçisi bakanlığımıza gelerek bu daveti resmî bir şekilde iletiler. Bugün de bunu konuştuk. Bu davete zaten Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan, prensip olarak müspet cevap vermişti. O bölgeye (Doğu Türkistan) Çin'in daveti üzerine değişik kurumlardan müteşekkil yaklaşık 10 kişilik bir heyet göndereceğiz ve oradaki durumu yerinde görecekler. Dolayısıyla tüm bu konuları bugün Çin Dışişleri Bakanı'yla değerlendirme fırsatı bulduk."

Anlaşmayı onaylamak Türkiye'nin toplama kampları zulmünü ve soykırım ve onun bir şekli olan kültürel soykırımı giren diğer Çin uygulamalarını da defacto olarak kabul etmek anlamına gelecektir. Eğer sahte deliller ve suçlara istinaden bir kişi dahi teslim edilecek olursa Türkiye bunun utancını taşımak zorunda kalacaktır ve bu durum şüphesiz tüm dünyanın vicdanı olarak görülen ülkemizin prestijini de yerle bir edecektir.

Türkiye-Çin Suçluların İadesi Anlaşması'nın onaylanması dünyadaki güncel gelişmelerle de tutarsızlık oluşturacaktır. Bunun en yakın örneklerinden biri Hong Kong'dur.

Kaldı ki Türkiye-Çin Suçluların İadesi Anlaşması'nın onaylanması dünyadaki güncel gelişmelerle de tutarsızlık oluşturacaktır. Bunun en yakın örneklerinden biri Hong Kong'dur. Hong Kong'un Çin'e geçmesinin 23. yılı olan 30 Haziran 2020'de kabul edilen yeni "Ulusal Güvenlik Yasası", Hong Kong'da meydana gelen siyasi suçlar üzerindeki yargı yetkisini Çin ana karasına vererek, Hong Kong'un yargı özerkliğini etkili bir şekilde ortadan kaldırmaktadır. Yasa ayrıca Çin hükümetine, başka bir ülkede bile Pekin'i eleştiren yerleşik olmayanları kovuşturma yetkisi vererek, yabancı uyrukluların Hong Kong'da keyfî olarak gözaltına alınması için kapı aralamakta ve daha önce sahip olmadığı bir hak olan Hong Kong'daki yaşamı şekillendirme imkânı vermektedir. Çin'in çıkardığı bu yasa sonrasında daha önce Hong Kong ile Suçluların İadesi Anlaşması bulunan 20 ülkeden ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, Hollanda, Finlandiya, İrlanda, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda anlaşmayı askıya almıştır, diğer ülkeler de düzenlemeleri gözden geçirdiklerini açıklamışlardır. Zaman içinde Hong Kong'un yargı bağımsızlığının daha da aşınmasından ve yargı sisteminin dayatmalarla giderek daha fazla Çin ana karasına benzetilmesinden endişe edilmektedir.

Sonuç olarak, bu şartlar altında Türkiye-Çin Suçluların İadesi Anlaşması'nın kesinlikle TBMM'ye dahi getirilmeden iptal edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada anlatılan Çin uygulamaları bu durumun en açık gerekçeleridir. Türkiye bu hareketiyle yaşadıkları zulümler nedeniyle 70 yıldır kendisine sığınan Doğu Türkistanlı masum Müslümanların gönüllerine su serperek, insan haklarının ve hukukun arkasında durduğunu tüm dünyaya göstermelidir.

İade Edilen Doğu Türkistanlılar

Doğu Türkistan'dan can emniyeti bulunmadığı için ayrılan ya da ayrıldıktan sonra bölgede meydana gelen yoğun hak ihlalleri nedeniyle evine dönemeyen yüz binlerce insan vardır. Bu insanlar anne babalarından, eş ve çocuklarından, kardeşlerinden, akrabalarından uzak bir şekilde yaşamak mecburiyetinde bırakılmaktadır. Aradan 5-10 yıl geçtiği hâlde yakınlarıyla telefon iletişiminden bile mahrum kalanların sayısı hiç de az değildir. Dosya boyunca tartışmaya çalıştığımız iade anlaşmalarının mağduru çok sayıda Doğu Türkistanlı bulunmaktadır. Bu insanlar genellikle Orta Asya, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinden, bazen sessiz sedasız bazen de nice engelleme uğraşlarına rağmen işkence ve ölüm gibi sonuçları olacağı bilindiği hâlde Çin'e teslim edilmişlerdir. Maalesef Türkiye'den ve üçüncü ülkelerde bulunan Türk vatandaşlarından da Çin'e teslim edilenler olmuştur.

Kanada vatandaşlığını 2005 yılında alan 1 Mayıs 1969 doğumlu Hüseyin Can Celil, 26 Mart 2006 tarihinde akraba ziyareti için gittiği Özbekistan'da tutuklanarak Çin'e iade edilmiştir. Doğu Türkistan İslam Partisi ile bağlantılı bir terörist olmakla suçlanan Ce-

lil, Urumçi’de yargılanmış ve müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. Celil tutuklandığı gündən itibaren eşi ve üç çocuğuyla görüş-türülmemiştir. Kanada’da bulunan eşi ve çocuklarının telefonla görüşme talebi dahi reddedilmiştir. Kanada Dışişleri Bakanlığınca Hüseyin Celil’in iadesi talep edilmiş, fakat bu talep kabul edilmemiştir. Yine Kanada’nın Çin Büyükelçiliği, Hüseyin Celil ile görüşme ve sağlık durumuyla ilgili bilgi istemiş, ancak bu bilgi talebinden de olumlu bir sonuç alınamamıştır. 2016 yılında Celil’in cezasının hafifletilerek 20 yıla indirildiği açıklanmıştır.

Hepsi Türkiye vatandaşı olan ve uzun zamandır Tacikistan’da ticaretle uğraşan iş adamları Osman Ahmet Tohti (Hotenli tüccar), Nurullah Ablimit (Kaşgarlı Alim Ablimit Damolla’nın oğlu), Bahtiyar Hacı (Urumçili tüccar) ve Yakupcan Ahmet (Hotenli tüccar) 8 Ocak 2011 tarihinde Tacikistan polisi tarafından tutuklanmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanlığı ve Tacikistan Büyükelçiliği tutuklamalarla ilgili Çin yetkililerinden bilgi istemiş ancak bir ay boyunca hiçbir yanıt alamamıştır. 6 Şubat 2011’de Türkiye Dışişleri Bakanlığı’nın Tacikistan’a gönderdiği dört kişilik bir araştırma grubu, burada Tacikistan Dışişleri Bakanlığı ile görüşmeler yapmıştır. Dışişleri yetkilileri Türk heyetine, tutuklanan Türk vatandaşlarının Çin’e gizlice gönderildikleri kanaatine vardıklarını ancak somut bir delil bulamadıklarını belirtmiştir. Kayıp kişilerin

akıbetiyle alakalı hâlâ hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır.

2015’ten itibaren Türkiye’de yaşayan Osman Ahmet Tohti, 2018 yılında eşi ve üç çocuğu ile birlikte umre ziyareti için gittikleri Suudi Arabistan’da tutuklanarak Çin’e iade edilmiştir.

Nurullah Ablimit de 2016 yılında Çin’e iade edilmiştir. Yakınlarının ifadesine göre Urumçi’deki bir hapisanede tutulan Ablimit’in hangi hapisanede, ne gerekçe ile tutulduğuyla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Tacikistan’da tutuklanan Nurullah Ablimit Türkiye’ye gönderilmeyi talep etmiş fakat bu isteği kabul edilmeyerek Çin’e gönderilmiştir.

Haklarında soruşturma yürütölen Uygur Türkleri Burhan Kerim, Muhammed Ali ve Tuohuti Adeliçiang 24 Mayıs 2018 tarihinde, İstanbul 26. Ağır Ceza Mahkemesi’nin müzekkeresiyle kaldıkları Maltepe Cezaevi’nden tahliye edildikten sonra, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubesi’ne teslim edilmiştir. Bu kişiler “terör örgütü üyesi” oldukları iddiasıyla 14 ay boyunca tutuklu yargılanmışlardır. Avukatlarının tahliye talebi reddedilen üç Uygur’un yargılamaları devam ederken, Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından dava dosyasına eklenen bir raporda, terör örgütüne eleman kazandırmakla suçlanan bu Uygurların asıl suçlular olmadıkları yönünde güçlü bir kanaat bulunduğu belirtilmiş olsa da tahliye talepleri reddedilmiştir. Nihayetinde Burhan Kerim, Muhammed Ali ve Tuohuti Adeliçiang, avukatlarına ya da ailelerine bilgi verilmeden Çin’e iade edilmiştir. Avukatlar bu kişilerin Çin’e gönderildikleri bilgisine erişebilmek için iki kez soruşturma başlatmak durumunda kalmıştır. Burhan Kerim, Muhammed Ali ve Tuohuti Adeliçiang’den iki yıldır haber alınmamaktadır.

Erşidin İsrail Doğu Türkistan'ın Gulca ili, Korgas ilçesi doğumlu olup, 1999 yılında bölücülük suçlamasıyla altı yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Erşidin 5 Temmuz 2009 Urumçi Olayları akabinde gözaltına alınmıştır. Tutulduğu yerde işkenceyle öldürülen Şöhret Tursun olayına şahit olmuştur. Şahitliğini daha sonra medyada paylaşan Erşidin, arandığını öğrenince dört günlük bir yürüyüşün ardından sınırı geçerek 24 Eylül 2009 tarihinde Kazakistan'a ulaşmış ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Kazakistan Ofisi'ne sığınmacı olarak başvuruda bulunmuştur. Mart 2010'da başvurusu kabul edilen Erşidin'e Nisan 2010'da İsviçre'ye yerleşme izni verilmiştir. Ne var ki Kazak yetkililer Erşidin'in ülkeden ayrılması için gereken evrakları vermeyi reddetmiştir. Kazakistan polisince 3 Nisan'da gözaltına alınan Erşidin, o günden sonra toplam beş kez daha sığınma talebinde bulunmuştur. 27 Mayıs 2011 tarihindeki son duruşması akabinde sığınma talebi ve avukatının davanın yeniden görülmesi talebi reddedilen Erşidin İsrail, Kazakistan'daki akrabalarının protestolarına rağmen 29 Mayıs'ta Çin'e iade edilmiştir.

Kazakistan'ın Aralık 2001'de Çin'e iade ettiği Abdulkadir İdris, Ahmet Mehmet ve Turgun Abbas adlı Uygurların akıbeti hakkında da hâlâ hiçbir bilgi alınamamıştır.

Doğu Türkistan'ın Gulca şehri doğumlu Zinnetgül Tursun ile çocukları Sehinur (dört yaşında) ve Sabiha (bir buçuk yaşında), İzmir'de tutuldukları geri gönderme merkezinden 27 Haziran 2019 tarihinde Tacikistan'a gönderilmiş, oradan da Çin'e iade edilmiştir. Çocuklar Zinnetgül'ün Gulca şehri Süydön ilçesinde ikamet eden annesi Roşengül Yasin'e teslim edilirken, Zinnetgül'ün ise toplama kampına alındığı ve orada ölmüş olabileceği belirtilmektedir. Zinnetgül Tursun ve çocuklarının Tacikistan'a gönderilmeleri sonrasında Türkiye, üçüncü ülkeler yolu ile

Doğu Türkistanlıları Çin'e göndermekle suçlanmıştır.

Mısır'da üniversite eğitimlerine devam eden Doğu Türkistanlı öğrenciler, 2017 yılında Çin-Mısır ortak operasyonu sonucu tutuklanarak Çin'e gönderilmiştir:

Memetcan Emet: Kaşgar doğumludur. 01.09.2017'de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Memet Abla Ataulla: Hoten doğumludur. 01.09.2017'de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Abdurekıp Abdürrahim: Aksu ili Toksu ilçesi doğumludur. 01.09.2017'de tutuklanmış ve toplama kampına alınmıştır.

Şireli Şirzat: Kaşgar doğumludur. 01.09.2017'de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Nurmuhemmed Ubul: Kaşgar Kağılık doğumludur. 01.09.2017'de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Şehidulla Calalidin: 01.09.2017'de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Abduveli Hasan: Korla doğumludur. 31.08.2017'de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Ekber Osman: Kaşgar doğumludur. Temmuz 2017'de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Muhtar Rozi: Kaşgar Maralbeşi ilçesi doğumludur. 16.09.2017'de tutuklanmış ve toplama kampına alınmıştır.

İlyascan Rahman: Kaşgar doğumludur. 01.09.2017'de tutuklanmış ve toplama kampına alınmıştır.

Rehimcan Azat: Gulca doğumludur. 01.09.2017'de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Sıddık Mahmut: Kumul doğumludur. Temmuz 2017'de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Abdugupur Ehed: Feyzivat ilçesi doğumludur. Ağustos 2017'de tutuklanmış ve kendi-

sinden bir daha haber alınamamıştır.

Hezietieli Abdulkerim: Sanci oblasti doğumludur. Temmuz 2017’de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Evzel Mehmetcan: Gulca doğumludur. Temmuz 2017’de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Abliz Muhemmet Ömer: Hoten doğumludur. Ağustos 2017’de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Adıl Haşm: Aksu ili Toksu ilçesi doğumludur. Temmuz 2017’de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Mahmud Hacı: Temmuz 2017’de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Osman Ablekim: Hoten doğumludur. Temmuz 2017’de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Perhat: Korla doğumludur. Temmuz 2017’de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Abdusalam Tohtirozi: Hoten doğumludur. Temmuz 2017’de tutuklanmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

Çin ile iade anlaşması bulunan birçok ülke, iadesi istenen kişilerle ilgili tahkikatı tamamlama ihtiyacı bile duymadan istenen kişileri Çin’e teslim etmektedir. Bu ülkelerden biri de Tayland’dır. Tayland hükümeti 2 Temmuz 2015 tarihinde 173 Uygur Türkü’nü Türkiye’ye göndermiş, akabinde de başlangıçta 90 kişi olduğu belirtilen fakat sonrasında 109 kişi oldukları öğrenilen Uygur’u Çin’e iade etmiştir.

2015 yılında Çin rejiminin baskılarından kaçarak Endonezya’ya sığınan ancak ülkeye kaçak yollardan girdikleri gerekçesi ile beşer yıl hapis cezasına çarptırılan Ahmet Mahmut, Abdulbasit Tüzer, Abdullah Bayram,

Ahmet Bozoğlan adlarındaki dört Uygur Türkü, 16 Eylül 2020’de cezalarını tamamladıktan sonra Endonezya Göç İdaresi’ne bağlı bir geri gönderme merkezine alınmış, serbest bırakılmaları yolundaki bütün ısrarlı çağrılara rağmen 2020 Eylül’ünde Çin’e teslim edilmişlerdir.

Ülkelerin iadeleri dışında bir de ziyaret ya da farklı sebeplerle başka bir ülkeye giden ve geride bıraktıkları eşlerinden, evlatlarından, aile büyükleri ve yakınlarından bir daha haber alamayanlar da vardır. Hoten doğumlu Abdülaziz de onlardan biridir. Abdülaziz, Temmuz 2017’den bu yana eşi ve dört çocuğundan haber alamamaktadır. 2018 yılında çocuklarının en büyüğünün Doğu Türkistan’da bulunan kayınvalidesi ile birlikte yaşadığını öğrenen Abdülaziz, eşi ve diğer üç çocuğunun nerede olduğunu ise hâlâ öğrenememiş değildir. Ailesinden haber almak için her yolu deneyen Abdülaziz, Doğu Türkistan’da bulunan iki erkek kardeşine de bir türlü ulaşamadığını söylemektedir.

Doğu Türkistan’dan ayrılmak zorunda kalarak Türkiye’ye yerleşen Abdurrahman Tohti, eşi ve çocuklarının birkaç yıl önce Doğu Türkistan’a ziyaret amaçlı döndüklerinde ortadan kaybolduklarını anlatmaktadır. Eşinin ve anne babasının tutuklandığını öğrenen Tohti, çocuklarının akıbeti hakkında ise hiçbir şey öğrenememiştir. Sadece Ocak 2020’de, Çin sosyal medyasındaki bir videoda dört yaşındaki oğlunu gördüğünü, videoda oğlunun Çince konuştuğunu söyleyen Tohti, çocuğunu sağ gördüğüne sevinse de içinde bulunduğu çaresizlikten dolayı yıkılmış durumdadır.

Meripet, Türkiye'deki hasta babasına bakmak için eşiyle birlikte Çin'den ayrılırken dört çocuğunu büyükanneleriyle birlikte bırakmış, ancak yurt dışına seyahat gibi "yıkıcı suçları" olan binlerce Doğu Türkistanlının toplama kamplarına alınmaya başlanmasıyla onların bu ziyareti de sürgüne dönüşmüştür. Bir süre sonra kayınvalidesinin tutuklandığını, üç ila sekiz yaş arasındaki çocuklarının ise yetimhaneye yerleştirildiğini öğrenen 29 yaşındaki acılı annenin çocuklarını ve kayınvalidesini tekrar görüp göremeyeceği ise belli değildir.

Doğu Türkistan'da kurulan toplama kampları, sayısız çocuğu anne babasız bırakmıştır. Örneğin Türkiye'de yaşayan 14 Uygur aile ve Kazakistan Almatı'da yaşayan bir Kazak'la görüşen gazeteciler, bu ailelerin geride toplam 56 çocuk bıraktığını, çocuklardan 14'ünün yetimhanelerde ve yatılı okullarda tutulduğunu, diğerlerinin akıbetiyle ilgili bilgi alamadıklarını aktarmıştır. Ailelerin geride kalan çocuklarına bakma ihtimali olan yetişkin akrabalarının çoğu da toplama kamplarına alınmıştır. Bölgede toplama kampına alınanların ve Doğu Türkistan dışındakilerin çocuklarının yeni açılan yetimhanelere yerleştirildiğine dair sayısız kanıt bulunmaktadır. Bu kurumlar aynı zamanda, çocukların aile ve kültürlerinden nasıl sistematik bir şekilde kopartıldıklarının da en somut delilleridir. Çin hükümeti, Müslüman Türk çocuklarına Mandarin dili öğretilen ve ana dillerinde

konuştuğlarında cezalandırıldıkları onlarca yatılı okul açmıştır.

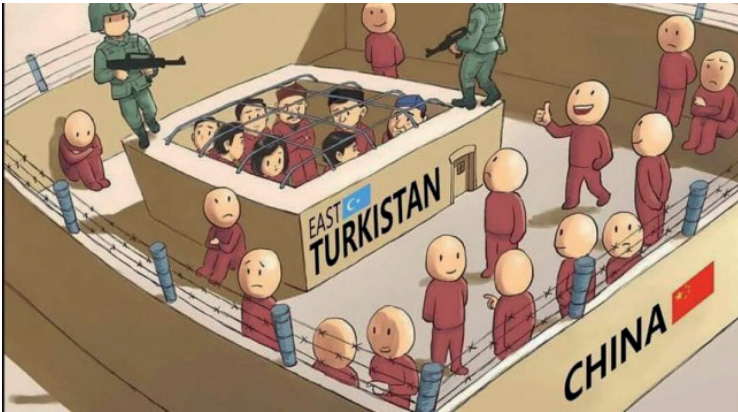
Türk Hukukunda Suçluların İadesi Kavramı ve Uygulaması

Suçluların iadesi kavramı, bir ülkede işlenen ya da işlendiği iddia edilen bir suç sebebiyle hakkında ceza soruşturması veya kovuşturması yapılan ya da mahkûmiyet kararı verilen şüpheli, sanık veya hükümlü kişinin, suçu işlediği ülkeden kaçması ya da başka bir ülkeye sığınması sebebiyle suçu işlediği devletin talebi ya da hâlihazırda bulunduğu devletin müracaatı üzerine ceza soruşturması veya kovuşturmasının yahut mahkûmiyet hâlinde cezanın infazının gerçekleştirilebilmesi amacıyla istemde bulunan devlete teslim edilmesini düzenleyen kural ve kaideler bütünüdür.

Suç ve suçlulukla mücadele kapsamında devletler arasında gerçekleşen iş birliğinin en somut örneklerinden biri suçluların iadesidir. Suçluların iadesi müessesesi esas itibarıyla suç işleyerek bir devletin kamu düzenini ihlal eden suçlunun ilgili devlete geri gönderilmesi amacıyla hareket eder ve devletler arasında dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma fikrine dayanır.

Geri verilme işleminin temelinde, hiçbir devlet toprağının suç işlemiş bir şahsa sığınak teşkil etmemesi ilkesi bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle geri vermenin hukuki temelinde, kamusal fayda ve adaletin tecellisi kaygısı yatmaktadır. Hukuki niteliği ise, cezai konularda uluslararası adli yardımlaşma işlemi olarak tezahür etmektedir.

Suçluların iadesi, suçla mücadelede milletlerarası bir boyutu ihtiva ettiğinden bu alanda iki veya çok taraflı uluslararası anlaşmalar yapılmış ve iade iş-

lemleri öncelikle bu anlaşmalara göre yürütülmüştür. Ancak devletlerin iade süreci, geri vermenin kendisinden talep edildiği ülkenin de işlem yapmasını gerektirdiğinden, devletlerin iç hukuklarında da iadeye dair düzenlemeler bulunmaktadır.

Öte yandan iki devlet arasında geri vermeye dayanak teşkil edecek herhangi bir uluslararası anlaşma bulunmaması, suçlu iadesini tek başına hukuka aykırı hâle getirmemekte, bu durumda devletler arası iyi niyet ve uluslararası hukuktaki karşılıklılık ilkeleri devreye girmektedir.

Ülkemizde suçluların iadesi, Resmî Gazete’de 5 Mayıs 2016 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 6706 sayılı Cezai Konularında Uluslararası Adli İş Birliği Kanunu uyarınca yürütülmektedir. Ancak bu kanun uyarınca iade kurumunun uygulanabilmesi için belirli şartların sağlanması gerekmektedir. Taraflar arasında iadeye ilişkin bir uluslararası anlaşmanın varlığı yahut genel hükümlere göre hangi usullerin uygulanacağına belirlenmiş olması, ilk şart olarak kabul edilmektedir. Akabinde iadeye konu suç ve yürütülecek usullere ilişkin hükümlerin belirlenmiş olması gerekmektedir.

Hukuken iade prosedürleri çeşitli ülkelere farklı sistemlere bağlanmış olmakla birlikte, Türk hukukunda iade işlemi “karma sistem” adı verilen usulle yapılmaktadır. Bu, hem adli hem de idari yönü olan bir sistem olup bu sistemde gelen iade talepleri öncelikle görevli ve yetkili mahkemelerce kabul edilebilirlik denetiminden geçmektedir. Mahkeme, gelen iade talebinin kabul edilebilir olup olmadığını inceledikten sonra talebi kabul

edilemez bularak reddederse hükümet bu kararla bağlıdır ve kişinin iadesi yapılamaz. Aksi durumda, yani mahkeme talebi kabul ederse bu durumda son karar hükümetindir; diğer bir ifadeyle hükümetin kişiyi iade edip etmeme noktasında bir takdir hakkı bulunmaktadır. Türk hukukunda uygulanan usul şu şekilde devam etmektedir; iade süreci, 6706 sayılı Kanun ve Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi ile belirlenen usullere uygun şekilde, T.C. Dışişleri Bakanlığı’na diplomatik yolla gönderilecek bir iade talepname siyle başlar ve daha sonra bu talepname 6706 sayılı Kanun’da tanımlanan “merkezî makam” olan Adalet Bakanlığı’na gönderilir. Adalet Bakanlığı talepname ve eklerinin usulüne uygun ve eksiksiz olduğu kanaatine vardıldıktan sonra ilgili evraklar, Ağır Ceza Mahkemesi’ne sunulmak üzere Cumhuriyet Başsavcılığı’na iletilir ve iade yargılaması başlatılır. Adli makamlarca iadenin kabulü kararı verilmesi hâlinde yabancının iadesi, Dışişleri ve İçişleri bakanlıklarının görüşü alınarak Adalet Bakanı’nın teklifi ve Cumhurbaşkanı’nın onayına bağlı olarak gerçekleştirilir.

Önemle belirtmek gerekir ki, yapılan iade yargılaması salt usuli bir yargılama olup iade talebinin yukarıda izah edilen ve gerek uluslararası sözleşmeler gerekse kanunlarla belirlenen genel hükümlere uygunluğu noktasında yapılmaktadır. İadesi istenen kişinin suç unsuru oluşturduğu iddia edilen fiilin veya hükmolunacak cezanın esasına yönelik bir yargılama öngörülmemektedir. Özetle bu rapora konu olan anlaşmanın onaylanması -hâlihazırda yapılan yargılamalar ve akabinde düzenlenen usullerle siyasi iradenin hâkimiyetinde olan iade sürecinde- gelecekte Doğu Türkistanlıların mağdur edilebileceği ve hak ihlallerine maruz kalabilecekleri koşulların oluşmasına sebep olabilecek riskler barındırmaktadır.

İade Müessesesinde Uygulanan Genel Hükümlerin Değerlendirilmesi

2016 yılında kabul edilen Uluslararası Adli İş Birliği Kanunu ile Türk Ceza Kanunu'nun iadeye ilişkin 18. maddesi yürürlükten kaldırılmış olup, bu tarih itibarıyla Türk hukukunda iade müessesesi, 6706 sayılı Kanun ve Türkiye'nin tarafı olduğu iadeye dair uluslararası anlaşmalarda yer alan hükümler doğrultusunda ele alınmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, suçluların iadesi kavramı, sadece yabancı uyruklu kişiler açısından geçerlidir. Zira uluslararası hukukun genel ilkesi gereği, vatandaş herhangi başkaca bir devlete iade edilemez, yargılama gerektiren hususlar kendi mevzuatına göre yapılır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 38. maddesi son fıkrası, "Uluslararası Ceza Divanı'na taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez." hükmüne amirdir.

6706 sayılı Kanun doğrultusunda yapılacak incelemede ise, iade kapsamındaki suçlar kanununun 10. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre; talep eden devlet hukuku ile Türk hukukuna göre, soruşturma veya kovuşturma aşamasında üst sınırı bir yıl veya daha fazla hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren suçlardan dolayı iade talebi kabul edilebilir. Kesinleşmiş mahkûmiyet kararları bakımından iade talebinin ka-

bul edilebilmesi için hükmolunan cezanın en az dört ay hürriyeti bağlayıcı ceza olması gerekir. İadesi istenen kişinin birden fazla suçu bulunması hâlinde, bunlardan bazılarının cezası belirtilen sürelerin altında olsa dahi birlikte iadeye konu edilebilir. Aynı kanununun 10. maddesi 4. fıkrası gereğince iade hâlinde, kişi ancak iade kararına dayanak teşkil eden suçlardan dolayı yargılanabilir veya kişinin mahkûm olduğu ceza infaz edilebilir. Ayrıca yabancı, iade sürecinde Adalet Bakanlığı görüşü alınmadan sınır dışı edilemez (6706 sayılı Kanun m. 12).

Suçluların iadesi talebinin kabul edilemeyeceği hâller ise 6706 sayılı Kanun'un 11. maddesi altında düzenlenmiştir. Buna göre; Uluslararası Adalet Divanı'na taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere, iadesi talep edilen kişinin Türk vatandaşı olması, iadesi talep edilen kişinin ırkı, etnik kökeni, dini, vatandaşlığı, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşü nedeniyle bir soruşturma veya kovuşturmayaya maruz bırakılacağına veya cezalandırılacağına ya da işkence veya kötü muameleye maruz kalacağına dair kuvvetli şüphe sebeplerinin bulunması, iadesi talep edilen kişi hakkında, talebe konu fiil nedeniyle daha önce Türkiye'de beraat veya mahkûmiyet kararı verilmiş olması ve iade talebinin ölüm cezası veya insan onuru ile bağdaşmayan bir ceza gerektiren suçlara ilişkin olması durumların-

da, suçluların iadesi talebi kabul edilemeyecektir. Bunlarla birlikte, aynı kanununun 11. maddesinin 4. fıkrasında iadesi talep edilen kişinin, talep tarihinde 18 yaşını doldurmamış olması, uzun zamandan beri Türkiye'de bulunuyor olması veya evli olması gibi kişisel hâlleri nedeniyle iadenin kişinin kendisini

veya ailesini, fiilin ağırlığı ile orantısız şekilde mağdur edecek olması durumunda iade talebinin kabul edilemeyebileceği belirtilmektedir. İç hukuktaki düzenlemeler dışında, Türkiye, Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi'ne de taraftır.

Suçluların iadesi, ceza hukuku ve milletlerarası hukuku ilgilendiren bir konu olmakla birlikte, belirli kurallar çerçevesinde uygulama gerektiren bir alandır. Zira bu işlem, iadesi sağlanan kişilerin haklarının korunmasını gerektiren uluslararası bir meseledir. Bu kapsamda ceza hukuku, milletlerarası hukuk, insan hakları gibi birçok açıdan çeşitli kuralara tabi olacaktır. Öte yandan iadesi istenen kişilerin milliyetlerine bakılmaksızın, sadece insan olmalarından dolayı sahip oldukları temel haklarının her koşulda korunması zaruret arz etmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi sözleşmeler gereğince kişilerin vatandaş veya yabancı olmaları fark etmeksizin bu sözleşmelerin hükümlerine uygun şekilde haklarının korunup gözetilmesi gerekmektedir. Suçluların iadesi süreci de bu hakların gözetilmesi gereken alanlardan biridir.

Türk hukukuna göre yapılan iade yargılamalarının istinaf incelemesine tabi tutulması yanı sıra iade kapsamında, temel haklarının ihlal edileceği iddiası ile yabancılar tarafından da Anayasa Mahkemesi (AYM) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) bireysel başvuru yollarının açık olduğu unutulmamalıdır. Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında öngörülen denetim mekanizması olan AİHM'e bireysel başvuru konusunda vatandaş-yabancı ayrımı yapılmamaktadır; dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan haklarından herhangi birinin ihlal edildiği iddiasında bulunan bir yabancı da hiçbir kısıtlamaya uğramadan Türkiye aleyhine AİHM'e başvuruda bulunabilmektedir. Bu

husus, T.C. Anayasası 90. maddesi uyarınca Türkiye'nin akdi yükümlülüğüdür.

Özetle iade müessesesi her ne kadar taraf devletlerce imzalanan anlaşmalarla düzenlense de evrensel ilkelere bağımsız düşünülecek bir kurumdur. Bu hâlde pek çok farklı boyutu olan iade işlemlerine yönelik çeşitli anlaşmalar imzalanırken ve yürürlüğe girerken, taraf devletlerle oluşan siyasi ve sosyolojik durumlar da göz ardı edilmemelidir. Bu hâliyle Çin tarafından sistematik baskı ve işkencelere maruz kalan Doğu Türkistan'daki Uygur, Kazak, Kırgız Türklerine kucak açan Türkiye, işbu rapora konu edilen anlaşmanın yürürlüğe girmesi aşamasında da Doğu Türkistanlıları yok sayarak hareket etmemeli, bugüne kadar yürüttüğü insan haklarına duyarlı politikalarıyla paralel bir duruş sergilemelidir.

Sonuç ve Öneriler

“Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Arasında Suçluların İadesi Anlaşması”, 13 Mayıs 2017 tarihinde Pekin'de imzalanmıştır. Anlaşma; iadesi mümkün olan suçlar, zorunlu ve takdiri ret nedenleri gibi konularda hükümler ihtiva etmektedir. Önemle belirtmek gerekir ki, anlaşma Çin Ulusal Halk Kongresi Daimi Komitesi tarafından onaylanmış olsa da TBMM tarafından henüz onaylanmamıştır. İlgili anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için her iki devletin yetkili mercilerince onaylanması gerekmektedir. Şu aşamada anlaşmanın yalnız Çin tarafından onaylanmış olması, Türkiye bakımından herhangi bir hukuki sonuç doğurmamaktadır ve iç hukukun bir parçası hâline gelmemektedir.

Hukuki perspektifle yapılacak değerlendirmelerde ise, mezkûr anlaşmanın yürürlüğe girmesi hâlinde ciddi sonuçların oluşacağı öngörülmektedir. Çin tarafından Doğu Türkistanlılara uygulanan sistematik baskı, işkence ve asimilasyon politikaları tüm dünyaca maruf vakalar olarak bilinmektedir. Bu doğrultuda mezkûr anlaşmanın yürürlüğe girmesi akabinde, Çin tarafından Türkiye’de bulunan Doğu Türkistanlılara yönelik baskıların farklı bir boyut kazanacağı ve haklarında asılsız iddialarla çıkarılan iade talepleriyle ülkemizde de huzurlarının bozulacağı tahmin edilmesi pek de güç değildir. Nitekim Çin tarafının anlaşmayı onaylaması akabinde Çin basınında, Türk tarafının da onayıyla Türkiye’deki Doğu Türkistanlıların tesliminin önünde hiçbir engel kalmayacağı yönünde yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Anlaşmanın Çin Komünist Partisi nezdinde, adaletin tesisinden ziyade, rejime tehdit olarak algılanan unsurların yok edilmesi, yayılmacı politikaların bir aracı olarak suistimalin ve siyasi meşruiyetin artırılması gibi amaçları bulunduğu değerlendirilmektedir.

Tüm dünyaca malum hak ihlallerinin faili olan bir ülkeyle iade anlaşması imzalamak ancak bütün toplama kampları kapatıldığında, yıkılan 16.000 cami ve Doğu Türkistan inanç ve kültürüne ait eserler yeniden inşa edildiğinde, çocuk kampları olarak işlev gören yatılı okullara ve yetimhanelere kapatılan çocuklar, aile ve yakınlarına teslim edildiğinde, köle işçiler serbest bırakıldığında, insanların organlarının zorla alınmasına son verildiğinde, mahremiyeti ayaklar altına alan “Aile Olmak” projesiyle Doğu Türkistanlı aileler için mecburi misafirler olan Çinli memurlar kendi evlerine döndüklerinde, kadın ve erkeklerin kısırlaştırılması sonlandırıldığında, kısacası tüm Doğu Türkistan’da gasp edilen hak ve özgürlükler teslim edildiğinde mümkün olabilir.

Çin asıllı avukat Teng Biao’un Uygurları görmeyen ve bilmeyen Çinlilerin bile onları terörist olarak nitelendirdiğini söylemesi gibi örnekler, Çin’in ülke halkında yerleştirmeye çalıştığı algıyı kavramamızı oldukça kolaylaştırmaktadır.

Anlaşmanın -kapsamı dâhilinde bulunmasına rağmen- Türkiye’deki Han Çinlilerle ilgili olmayıp, doğrudan Doğu Türkistanlıları hedeflediği açıktır. Zira Çin, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 26 ülkeyi “hassas ülkeler” olarak ilan edip, bu ülkelere giden ve hatta bu ülkelerde bulunan akraba ve yakınlarıyla telefon konuşması yapan kişileri dahi terörist olarak değerlendirip toplama kamplarına almıştır; dolayısıyla bu anlaşmanın Türkiye’de bulunan ve vatandaş olup olmadığına bakılmaksızın Uygur, Kazak, Kırgız ve Özbek tüm Doğu Türkistanlıları suçlu ve terörist olarak gören Çin ile yapılacağı unutulmamalıdır. Zira Çin algısına göre, Türkiye’de bulunan bütün Doğu Türkistanlılar suçluların iadesi kapsamına girmektedir! 28 Temmuz 2020’de Uygur İnsan Hakları Projesi (UHRP) adlı yapının düzenlediği bir panelde konuşan Çin asıllı avukat Teng Biao’un Uygurları görmeyen ve bilmeyen Çinlilerin bile onları terörist olarak nitelendirdiğini söylemesi gibi örnekler, Çin’in ülke halkında yerleştirmeye çalıştığı algıyı kavramamızı oldukça kolaylaştırmaktadır.

İade anlaşmasının onaylanmamasını gerektiren bir diğer önemli husus da Çin’in in-

san hakları ihlalleri, işkence, soykırım ve ölüm cezası uygulamalarıdır. Çin, “devlet sırrı” gerekçesiyle asla açıklamasa da insan hakları raporları, bağımsız gazetecilerin haberleri ve hepsinden önemlisi toplama kamplarından çıkmayı başaran mağdurların şahitliklerinden de açıkça anlaşıldığı üzere, Uygurların BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinde ilan edilen tüm hakları Çin tarafından gasp edilmekte, BM Soykırım Sözleşmesi’nde bulunan beş maddenin tamamı ihlal edilmekte, ayrıca Roma Statüsü’nde düzenlenen “Soykırım Suçu” ve “İnsanlığa Karşı Suçlar”ın tamamı işlenmektedir. Fakat gerek BM Güvenlik Konseyi koruması gerek BM’deki imkânların ülkelere baskı aracı olarak kullanılması gerekse de Bir Kuşak Bir Yol gibi 100’e yakın ülkeyi kapsayan devasa projelerle Çin, başta İslam coğrafyası olmak üzere ekonomik göstergeleri düşük ülkelere açtığı kredilerle bu ülkeleri susturmaktadır; hatta bu ülkeler BM İnsan Hakları Komisyonu’na 12 Temmuz 2019 ve 7 Temmuz 2020 tarihlerinde gönderdikleri Çin’e övgü mektupları gibi insanlık adına utanç verici belgelere imzacı olmaktadır! Dahası 1.200’ü aşkın toplama kampına 3-8 milyon insanı özgürlüklerinden mahrum bırakarak dolduran Çin değilmiş gibi, yine bu ülkelerin de içinde bulunduğu 139 ülkenin oyu ile Çin, üç yıllığına BM İnsan Hakları Komisyonu üyesi seçilebilmiştir!

Suçluların iadesi ile ilgili Türkiye’nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşme-

si, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve diğer çoklu suçluların iadesi ve insan haklarının korunması ile ilgili çeşitli anlaşmalar, ülkemiz nezdinde suçluların iadesi müessesinin uygulanmasını engellemektedir. Anlaşmanın incelendiği bölümde detaylıca aktarıldığı üzere, anlaşmada suçun değerlendirildiği kategori, vatandaşlık bağının kazanılması öncesinde isnat edilen suçlar, Türkiye hukukunda bulunmayan ölüm ve idam cezalarının Çin tarafınca kelime oyunları ile anlaşmaya yerleştirilmesi, milyonlarca insanı hiçbir suç kanıtı olmaksızın toplama kamplarına dolduran Çin’in sunacağı “kanıtlar meselesi” gibi hususlar, ülkemiz adına sürekli sorun çıkartma potansiyeli bulunan netameli konulardır.

Anlaşmanın onayı hâlinde Çin tarafından başlatılan süreçler neticesinde ülkemizde bulunan Doğu Türkistanlılar çeşitli hukuksuzluklarla mücadele etmek zorunda kalacak ve bu durum ülkemiz adına da olumsuz sonuçlara sebep olacaktır. Nitekim başvuruçuların AYM’den olumlu sonuç alamadıkları takdirde AIHM’e de bireysel başvuru haklarının olduğu ve bu yolla Türkiye aleyhine başvuruda bulunabilecekleri unutulmamalıdır. Türkiye yıllarca Doğu Türkistanlıları koruyan politikaları ile dünya gündeminde yer bulmuş olmasına karşın, bu anlaşma ile ortaya çıkacak hak ihlalleri sonucunda muhakkak ki siyasi ve hukuki itibarı da zedelenecektir.

Öte yandan “Doğu Türkistanlılar DAES ve PKK’nın farklı versiyonudur” ve “Suriye’de bulunan Doğu Türkistanlılar Mehmetçiğe kurşun sıkmaktadır” şeklinde açıklamalar yapan siyasi ve ideolojik bazı gruplar da bu-

lanmaktadır. Mezkûr anlaşmanın onaylanması ve bu fikriyattaki kimselerin söz hakkı elde etmesi hâlinde, hem ülkemizde bulunan Doğu Türkistanlıların Çin'e iadesinin yolu açılmış olacak hem de bu insanların uğrayacakları hak ihlallerine zemin oluşturulmuş olacaktır. Her ne kadar anlaşma metninde genel hükümlere uygun olarak kişilerin ırk, din, cinsiyet veya siyasi görüş nedeniyle yargılanacakları yahut ayrımcılığa maruz kalacakları durumlarda zorunlu olarak talebin reddedileceği düzenlenmişse de bu durumun yukarıda ifade olunan görüşteki kişilerce göz ardı edilerek Doğu Türkistanlıların hak ihlallerine maruz kalacakları hususunda ciddi endişeler bulunmaktadır.

İade müessesesinin siyasi konjonktürden ayrı düşünülmemeyeceği yukarıda izah olunmuştur. Bununla birlikte, bahse konu anlaşmanın onaylanması durumunda yıllar sonra dahi yürürlükte olacağı ve ülkemizde siyasi konjonktürün sürekli değişiklik gösterdiği gerçeği de göz ardı edilmemesi gereken bir mevzudur; dolayısıyla söz konusu anlaşmanın belki günümüzde olmasa bile yıllar içinde Doğu Türkistanlıların Çin yönetimine teslim edilmesine sebebiyet verebileceği unutulmamalıdır.

Anlaşmaya ceza usul hukuku açısından baktığımızda, yukarıda da belirtildiği gibi,

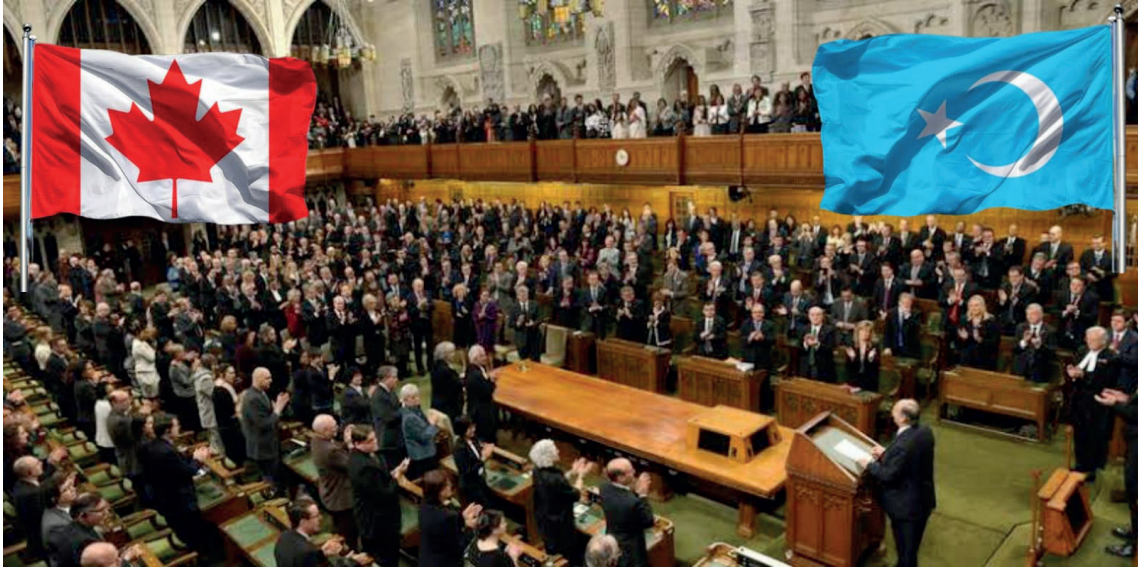
Çin'in anlaşma kapsamındaki suçlarla ilgili iade talebine, Türkiye hem anlaşma gereğince hem de bahsedilen yerel kanun ve düzenlemeler gereğince işlem başlatmak zorunda kalacaktır. İade gerçekleşmese bile Türkiye'de ikamet eden Doğu Türkistanlılar kendilerini iade ile ilgili çetrefilli bir yargılama süreci içinde bulacaklardır. Buna bir de Türkiye'deki yargılama sürecinin uzunluğu eklendiğinde, Doğu Türkistanlılar için endişe verici durumların ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Özetle Uygur Türkleri ülkemizde uzun dönem ikamet izni edinerek yaşayan ve uzun vadede vatandaşlık hakkı edinebilen, kültürel anlamda da toplumsal hayata en kolay adapte olan topluluklardan biridir. İmza altına alınan bu anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle gerek ülkemizde yaşayan Doğu Türkistanlılar gerekse onlarla gönül birliği yapan Türkiye vatandaşlarının huzur ve güven ortamının zedeleneyeceği ve bu durumun ülkemizin hem ulusal hem de uluslararası hukuk güvenliği profiline zarar vereceği açıktır. Kısacası, elinizdeki bu raporda da ifade edildiği hâliyle söz konusu anlaşmanın onaylanmasıyla ilgili, hukuki ve vicdani olarak duyulan derin endişenin anlaşılması ve öncelikle mezkûr kanun teklifinin reddi, daha sonra da anlaşmanın yürürlüğe girmeden geri çekilmesi umulmaktadır. Şüphesiz bu, insanlık vicdanı adına önemli bir karar olacaktır.

Yazan: Necmeddin Sahraoğlu

KANADA, DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ ZULMÜ SOYKIRIM OLARAK TANIDI

Kanada parlamentosu İnsan Hakları komitesi, Çin 'in Doğu Türkistan' daki baskıcı politikalarının soykırımı yol açtığını tanıyan ve Kanada hükümetini Çinli yetkililere karşı Magnitsky yasası ile yaptırımlar uygulamaya çağıran bir basın bildirisi yayınladı.

21 Ekim'de Kanada İnsan hakları komitesi tarafından açıklanan Bildiride, Çin'in Doğu Türkistan'daki gözaltı tesisleri toplama kampları olarak nitelendiriliyor ve Çin'in Doğu Türkistan'daki eylemlerini kınamakla beraber aynı zamanda Çin'in etnik Uygurlara yönelik "soykırım" suçu işlediği vurgulanırken, bu doğrultuda müttefiklerle birlikte çalışmaya, Uluslararası gözlemcilerin bölgeye ulaşmasına yardımcı olmaya çağrılar bulunuyor. Ayrıca Soykırımı dahil olan Çinli yetkililere yaptırım uygulanması talep ediliyor.

Bildiride "Uluslararası toplum, Çin hükümetinin Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerine karşı durmazsa, örnek teşkil edilecek ve bu insanlık dışı soykırım, diğer rejimler tarafından benimsenecektir." Deniliyor.

Kanada parlamentosu İnsan Hakları komitesi ve Kanadalı millet vekillerinin Doğu Türkistan'da yapılanlardan ciddi şekilde rahatsız olduğu ve Çin hükümetinin, toplu tutuklamalar, zorla işçi çalıştırma, zorunlu doğum kontrolleri de dahil olmak üzere, Doğu Türkistan halkına yönelik çok yönlü soykırım stratejilerinin izlediği ifade ediliyor.

Görgü tanıklarının ifadelerine dayandırılan Çin komünist partisinin bölgedeki eylemleri Uygur kültürünü ve dinini ortadan kaldırmak ve halkı Çinlileştirmenin yanı sıra fiziki işkence, zoraki kaybolma ve köle işçiliği, Zorla kısırlaştırma eylemlerinin, 1948'de imzalanan Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinde belirlenen tüm belirtilerin vuku bulduğunu kaydediliyor.

BİR DİN ADAMI DAHA ÇİN HAPSİNDE ŞEHİT DÜŞTÜ

Şehit oğlu Abduraouf Hacı'nın tutulduğu Çin cezaevinde 12 Şubat 2021 (Cuma) günü şehit düştüğü haberi Diasporada büyük üzüntüyle karşılandı.

Merhum Din bilgini Abdurraouf Hacı, hayatını dini öğretmeye ve öğrenmeye adanmış bir cesur ve özverili hocalardan biriydi ve 1993'ten beri Çin tarafından Hotan dışına çıkması yasaklanmıştı.

DİNİ ALİM'İN NAMAZI BİLE KILINAMADI

2015 yılında Keyfi olarak tutuklandı ve altı ay sonra serbest bırakıldı. Fakat çok geçmeden 2017 yılında tekrar tutuklanarak 10 yıl hapis cezasına çarptırılan Hocaefendi, 63 yaşında hapis hayatında şehit edilerek ailesine cansız bedeninin verildiği, ancak meyit yıkıma veya cenaze namazı kılınmasına izin verilmediği bildirildi.

Merhum şehid Abdurraouf Hacı'nın ölümü Türk ve İslam dünyası, özellikle de Uygurlar için büyük bir kayıptır.

Allah'tan Şehit oğlu Şehit merhum alime rahmet ve merhametle muamele etmesini, Ailesine, yetiştirdiği talebelerine, yakınlarına ve tüm Doğu Türkistan halkına başsağlığı diliyoruz.

DOĞU TÜRKİSTAN'DA AYDINLAR YOK EDİLİYOR

Çin İşgal hükümeti, 2017'den beri toplumun önde gelen Din bilgileri, akademisyen, bilim insanları, Sanatçı, İş adamı, Sporcu vb. Milyonlarca insanı keyfi tutuklayarak sözde meslek öğretiyoruz yalanıyla Toplama Kampları ve ceza evlerinde tutuyor.

ÇİN, DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ OKULLARDA UYGURCA EĞİTİMİ YASAKLADI

Çin, Doğu Türkistan'da devam eden insan hakları ihlalleri hakkındaki raporları reddetmeye devam ederken, başka bir açıklamada Pekin'in bölgedeki eğitim kurumlarından Uygurca dil eğitimini kaldırdığını doğruladı.

Çin, Doğu Türkistan'da devam eden insan hakları ihlalleri hakkındaki raporları reddetmeye devam ederken, başka bir açıklama Pekin'in bölgedeki eğitim kurumlarından Uygurca dil eğitimini kaldırdığını doğruladı.

Yetkililere atıfta bulunan Radio Free Asia (RFA), Çin'in kuzeybatısındaki Doğu Türkistan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki (XUAR) Keplin ilçesinin, çoğunluğu Uygur nüfusuna ev sahipliği yapmasına ve Müslüman Türklerle iki dilli eğitim hakkını garanti eden ulusal yasalara rağmen artık öğrencilere Uygurca dil eğitimi vermediğini bildirdi.

Kelpin ilçesinden bir Uygur Türkü tarafından yapılan ve bu hafta RFA'nın Uygur Servisi'ne gönderilen bir ses kaydı, Uygurca dil

eğitimin kaldırıldığını doğruladı.

Ses kaydına göre isminin gizli kalmasını söyleyen bir Uygur Türkü, memleketindeki Eğitim Bürosu ile bir telefon görüşmesi yapıyor ve çocuklarının dil eğitimi hakkında bilgi istiyor. Görevliye iki çocuğunu Eğitim Bürosu'na getirebileceğini ve hangi dilde eği-

tim göreceğini sorduğunda ise büro çalışanı, Kelpin'deki eğitimin “ulusal dilde” veya “Mandarin Çincesi”nde yapıldığını söylüyor.

Uygur Türkü, eğitim aracının Uygurca olmasının mümkün olup olmadığı tekrar sorarken, karşıdaki büro çalışanı, “Uluslararası dil artık standarttır” yanıtını veriyor.

Ses kaydını aldıktan sonra, Radio Free Asia (RFA) yetkilisi de Kelpin Eğitim Bürosu'na aradığında, aynı benzer yanıtı alıyor.

Okul yöneticilerinden biri RFA'ya “Kelpin'deki okulların artık Uygurca eğitimi vermediğini” söylüyor.

Yönetici, “Uygurca konuşmaya izin verilmiyor. Normalde bizim [personelin] Uygurca da birbirimizle konuşması uygun değil” diyor.

Çin'in, Uygur Müslümanlarını kitlesel gözetim kamplarına göndererek, dini faaliyetlerine müdahale etmesi dünya kamuoyunun tepkisine yol açmıştı.

Öte yandan Pekin yönetimi, Doğu Türkistan'daki Uygurlara karşı insan hakları ihlallerine karıştığını şiddetle reddederken, gazeteciler, STK'lar ve eski tutuklulardan gelen raporlar Çin Komünist Partisinin etnik topluma yönelik acımasız baskısını ortaya koydu.

Geçenlerde, Amerika Birleşik Devletleri Kongresi'nin bir komisyonu yeni bir raporda, Çin'in Doğu Türkistan'ın batı bölgesinde Uygurlara ve diğer Müslümanlara karşı “soykırım” gerçekleştirdiğini söyledi.

Kaynak: ANI+Siasat

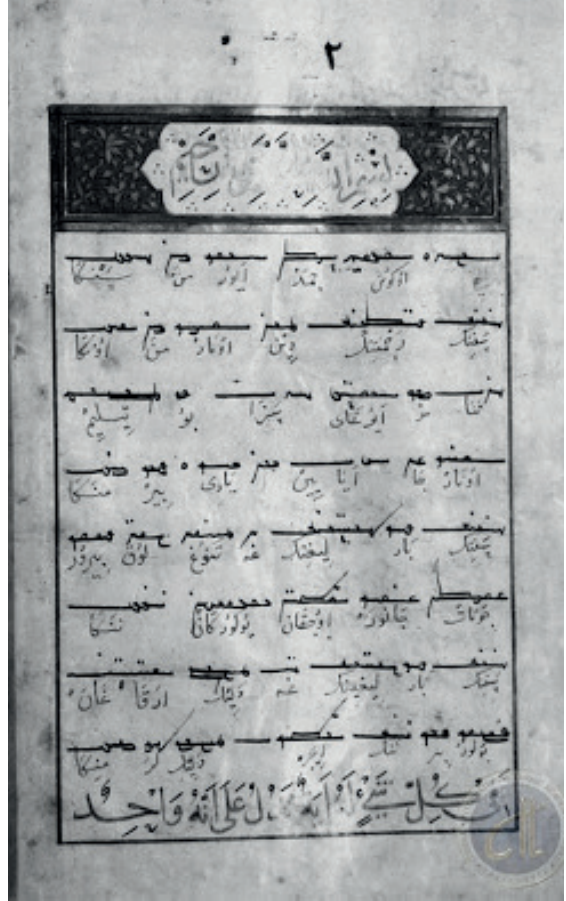

İKİ ÖNEMLİ ESER

Edebiyatımızda Geçiş Dönemi (11. Ve 13. Yüzyıllar arası) olarak adlandırdığımız süreçte verilen dört önemli eserden "Kutadgu Bilig" (Yusuf Has Hacip) ve "DivanüLügati't Türk" (Kaşgarlı Mahmut) adlarındaki iki önemli eseri önceki yazılarımızda tanıtmıştık. Bu yazımızda dönemin diğer iki önemli eserini tanıtmaya çalışacağız.

Bu eserlerden biri Edip Ahmet Yükneki'nin yazdığı "Atabetü'l-Hakayik" adlı eser olup 12.Yüzyılda yazılmıştır. Eserin adı "Gerçeklerin Eşiği" anlamına gelir. Yazar Edip Ahmet'in hayatı hakkında çok geniş bilgilere sahip değiliz. Doğuştan "görme engelli" olduğu, ancak çok zeki bir insan olduğu söylenir. Doğu Türkistan'da Taşkent yakınlarında bir kent olan Yükneki'li olduğu için Edip Ahmet Yükneki olarak tanınır. Döneminin saygın bir din adamı ve bilge kişisi olarak bilinir. Ancak sanat yönü çok güçlü değildir ve sanatı din ve ahlak değerlerini insanlara iletme aracı olarak görmüştür.

"Atabetü'l Hakayik" Hakaniye lehçesiyle yazılmış didaktik (öğretici) bir eserdir. Aruz ve hece ölçüsü kullanılmıştır. Dili dönemin diğer eserlerine göre daha ağırdır. Kitapta Allah'ın, Peygamberin ve dört halifenin övüldüğü 40 beyit tutarında gazel biçiminde aruz ölçüsü ile yazılmış ilk bölümden sonra 101 dörtlükten oluşan ahlaki öğütlerin verildiği ikinci bölüm yer alır. Dörtlükler mani şeklinde kafiyelemiştir ve hece ölçüsü kullanılmıştır. Eserde yazar öğütlerini ayetlerle ve hadislerle desteklemiştir. Eserin orijinali M. Asim Ersoy tarafından bulunmuştur. Ruh şad, mekanı cennet olsun.

Geçiş Döneminde tanıtacağımız diğer eser ise Hoca Ahmet Yesevi'nin(1093 - 1166) hikmetlerinin yer aldığı "Divan-i Hikmet"

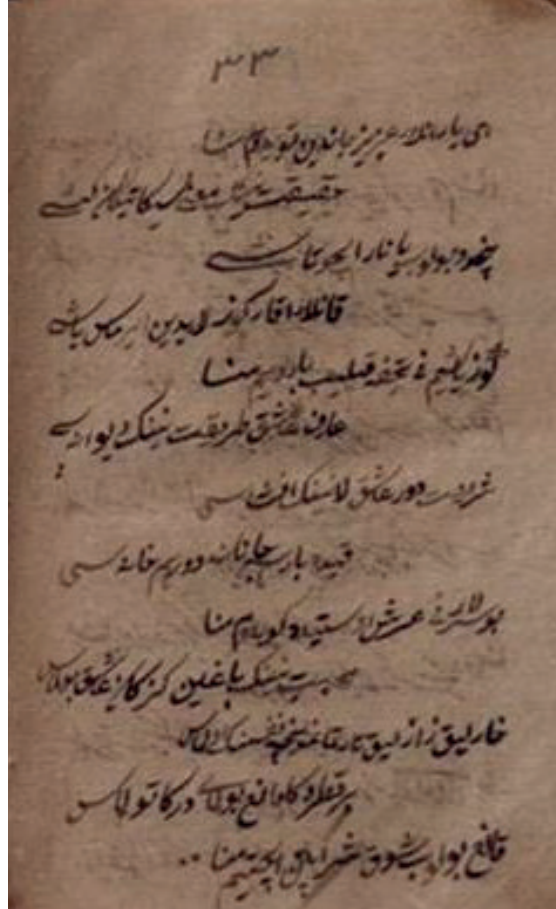

adli eseridir. İranlı şairlerin “Pir-i Türkistan” diye adlandırdıkları Hoca Ahmet Yesevi’nin hayatı bazı menkıbelere dayanır. Güney Kazakistan’da Türkistan adı ile tanınan Yesi şehrinde (Sayram kasabası) doğduğu, sonra Buhara’da yaşadığı bilinir. Tasavvuf düşüncesinin ilk ve en önemli temsilcisidir.

“Hikmet” diye adlandırılan 144 şiir ve bir münacattan (Allah’a yakarış şiiri) oluşan bu eser din ve tasavvuf konularını ele alır. Genellikle 7’li ve 12’li hece ölçüsünün kullanıldığı hikmetler dörtlüklerle aaab düzeniyle ve redifli yarım uyaklarla yazılmıştır. Kitapta aruzla gazel tarzında yazılmış hikmetler de vardır. Hakaniye lehçesiyle yazılan eserde yalın halk Türkçesi kullanılmıştır. Biçim bakımından koşuklara benzeyen hikmetler içerik olarak İslam dinini ve tasavvuf öğretisini anlatır. Hikmetler daha sonra Anadolu’da tekke edebiyatında görülen ilahi şiir şeklinin ilk biçimleridir. Sanat endişesi güdülmeden tasavvuf inancını yaymak amacıyla yazılan bu şiirler lirizm yönünden zayıf olmalarına rağmen halk üzerinde çok etkili olmuştur.

Hoca Ahmet Yesevi, yaşadığı bölgede İslamiyet’i yeni kabul eden göçebe Türk boyları arasında hikmet adını verdiği şiirleriyle çok sevilmiş, ünü bütün Türkistan’a yayılmış, Anadolu’ya kadar geniş bir coğrafyada etkili olmuş, Yunus Emre’yi yetiştirecek olan düşünce ortamını hazırlamıştır. Altmış üç yaşına geldiğinde şeyhlik geleneğine uyararak tekkesinin avlusunda hazırlattığı “çilehane”ye girmiş ve ölünceye kadar buradan çıkmamıştır. Ruhu şad, mekanı cennet olsun.

Yazan: Erinç Gürbüz

HOLLANDA PARLAMENTOSU ÇİN'İN SOYKIRIMINI TANIDI

Hollanda'da parlamento, Çin'deki Uygur Müslümanlara yönelik uygulamaları soykırım olarak nitelendiren karar teklifini kabul etti.

Daha önce ABD ve Kanada'da da bu yönde kararlar alınmıştı. Hollanda, Doğu Türkistan'daki Uygur Müslümanlarına yönelik uygulamaları "soykırım" olarak tanımlayan ilk AB ülkesi oldu.

Hollanda parlamentosunda Perşembe günü yapılan oylamada Uygurlara yönelik muamelelerin soykırıma eş değer olduğu ifadesini taşıyan Kararda "Doğu Türkistan'da Uygurlara karşı bir soykırım gerçekleşmektedir" ifadesi yer alırken Çin komünist Partisi sorumlu tutuluyor.

ÇİN'İN SUÇLARI, "SOYKIRIM" SÖZLEŞMESİNİ İHLAL EDİYOR.

Metinde "Çin hükümetinin doğumları engellemeye yönelik önlemleri ve ceza kampları gibi uygulamaları Birleşmiş Milletler'in 260 sayılı kararı kapsamında" ve bu BM Genel Kurulu'nun "soykırım suçunun önlenmesine ve cezalandırılmasına dair yasalarını ihlal etmektedir" denildi.

İnsan hakları örgütleri Çin'in "eğitim kampı" diye adlandırdığı Ceza kamplarında en az bir milyon Uygur'un alıkonduğunu belirtirken

Çin'i işkence, zorla çalıştırma ve kısırlaştırma, kadınlara sistematik tecavüz gibi insanlık dışı uygulamalardan sorumlu tutuyor. Çin ise radikal İslamcı terörle mücadele ettiğini ve söz konusu kampların eğitim kampı olduğunu ileri sürerek iddiaları yalanlıyor.

ÇİN, TÜM SUÇLAMALRI REDDEDİYOR

Çin'in BM nezdindeki daimi büyükelçisi Çarşamba günü yaptığı açıklamada Batılı ülkeleri Uygur meselesini kötü amaçla kullandığını ifade ederek Çin'in içişlerine müdahale etmekle suçlamıştı.

Kanada meclisi de bu hafta Uygurlara yönelik uygulamaları soykırım olarak nitelendiren bir kararı kabul etmiş ve ABD'nin ardından bu yönde adım atan ikinci ülke olmuştu.

Ayrıca ABD'de eski dışişleri bakanı Mike Pompeo da, görevdeki Dışişleri Bakanı Antony Blinken da Uygurlarla ilgili olarak "soykırım" ifadesini vurgulamaya devam ediyor.

Gözlemciler, Soykırımın Ülkeler tarafından tanınması Çin'in yıllardır savunduğu Doğu Türkistan meselesi veya Uygur Türkleri "Batının kıskırtması" olarak lanse etme girişiminin ayyuka çıktığını kaydetti.

UYGUR TÜRKLERİ'NE ÇİN ZULMÜ

Türklerin anayurdu, ata toprağı coğrafya olan Doğu Türkistan aynı zamanda İslam'ı kabul ederek ilk Türk İslam devleti Karahanlılar'ında (840-1212) kurulduğu topraklardır.

Doğu Türkistan; kuzeyde Rusya, batıda; Batı Türkistan'ı teşkil eden Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, güneyde; Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Tibet, doğuda; Çin (Kansu, Çing-Hai ve İç Moğolistan eyaletleri) ile kuzey-doğuda Moğolistan ile komşudur.

Tarih boyunca birçok devlet tarafından hâkimiyet altına alınan Doğu Türkistan'da Hoca Niyaz Hacı önderliğinde 1933'te Kaşkar'da Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kuruldu. 1944'te Alihan Töre önderliğinde ikinci bağımsız Türk devleti olan Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmuştur. 1949 yılına gelindiğinde Çin Komünist Partisi lideri Mao'nun başlattığı kırmızı devrimiyle Doğu Türkistan, Çin tarafında uluslararası hukuk kuralları hiçe sayılarak işgal edilmiştir. Çin daha son-

ra Doğu Türkistan'a özerklik hakkını tanımamış ve 1955'ten itibaren bölge Çin'e bağlı beş otonom yapıdan biri olmuştur.

Çin kaynaklarında "Xinjiang" olarak geçen ismi Türkiye ve Türki Cumhuriyetlerde "Doğu Türkistan" olarak anılmaktadır (Sayın, Koçak; 2017, 11). Halkı İslam'dan vazgeçirmek için her türlü yıldırma ve baskı yönteminin kullanıldığı Çin'de, komünist diktatör Mao'nun 1966-1976 yılları arasındaki Kültür Devrimi esnasında en acı dönem yaşanmıştı. Camiler yıkılmış, toplu ibadet yasaklanmıştı; Kuran kursları kapatılmış ve bölgeye yerleştirilen Çinliler Müslümanları taciz etmek için her yolu denemişlerdi.

Dini ilimlerin öğrenilmesi ve dini bilgilere sahip öncü kişilerin halkı eğitmeleri de tamamen yasaklanmıştı. Uygurların ana vatanı olan Doğu Türkistan; 1949 yılından itibaren Çin komünist yönetiminin fiziki işgali altındadır. Çin'in fiziki işgali ile başlayan bu süreç 72 yıldır sistematik bir asimilas-

yon olarak uygulanmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca yaşadığımız coğrafya başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde zulümler, soykırımlar, katliamlar yaşana gelmiştir.

Anadolu topraklarında Ermenilerin Müslüman Türk, Kürt, Arap, Çerkez kardeşlerimize karşı yaptıkları zulüm ve soykırım, Yunan'ın Kurtuluş Savaşını kaybetmesi ile başlayan kaçışta önüne çıkan kadın, çocuk, bebek demeden masum halkı kılıçtan geçirmesi, Balkanlarda din kardeşlerimize karşı Sırp'ın yaptığı katliamlar gibi bir acı hadise dünya tarihinde birer kara leke olarak yer etmiştir. Günümüzde ise hala bunlara benzer katliamları Suriye'de, Filistin'de, Arakan'da, Keşmir'de, ve özellikle bir çok İslam coğrafyasında yaşanmaktadır.

İşte Çin'in Doğu Türkistan'da yaptığı ölüm ve zulümde bunların en acı örneklerinden biridir. Çin mezalimi ile Doğu Türkistan'da hak ve hukuk ihlali, din ve vicdan hürriyeti olmak üzere eğitim, sosyo kültürel, ekonomik alanlar dahil yaşamın her alanda büyük yıkım gerçekleştirmiştir. 1949 işgali birlikte toplumun temel taşları ortadan kaldırılmış, bir çok siyasetçi, aydın, bilim adamı, din adamı, iş adamı tutuklanmış ya öldürülmüş yada yıllarca haps edilmiştir.

Çin yönetiminin tüm uluslar arası hukuk kurallarını çiğneyerek kendilerince oluşturmuş oldukları mahkemeler aracılığıyla binlerce insanı kurşuna dizmiştir. Keyfi uygulamalarla yüzlerce Uygur Türkü ağır cezalarla hapislerde çürümüştür. Doğu Türkistan uzun zamandır insanlık dramıyla dünya gündeminde yer almaktadır. Maalesef bu drama ses çıkarmak yerine bir çok ülke futbol maçı izler gibi tribünlerde yerlerini çoktan almış durumda. Çin işgalci yönetimi Doğu Türkistan'da onlarca nükleer deneme gerçekleştirerek yüzbinlerce Uygur Türkün yaşamını yitirmelerine sebep olmuştur.

Çin yönetimi Doğu Türkistan'da yaşayan nüfusun çoğunluğunu Uygur Türkleri'nden olduğunu bildiği için düzenli bir şekilde bölgeye Çin vatandaşlarını yerleştirmeye başlamıştır. Asıl amacı bölgedeki Uygur Türklerinin varlığını ortadan kaldırmak olan Çin'in diğer bir amacı ise bölgeyi tamamen Çin Devleti'nin yönetimine bırakmaktır. Çin'in uyguladığı nüfus politikası ülkedeki demografik yapıyı tamamen değiştirmiştir. Çin, Doğu Türkistan'a karşı şiddetli bir asimilasyon politikası izlemiş ve Müslümanları yok etmeye başlamıştır.

Örneğin 1949-1952 yılları arasında 2,8 milyon, 1952-1957 arası 3,5 milyon, 1958-1960 arası 6,7 milyon, 1961-1965 arası 13,3 milyon ve toplamda 26,6 milyon insan ya Çin ordusu tarafından katledilmiş veyahut da rejimden kaynaklanan kıtlık sonucunda ölmüş-

tür (Arıkan, 2012). Hayatta kalanlar ise çok şiddetli zulümlere maruz kalmıştır.

Bütün bu zulümleri şu şekilde özetlemek mümkündür (İnayet, 2010; tr.euronews, 2019) Çin yönetimi Doğu Türkistan'daki Müslümanlara karşı dinsizleştirme politikaları uygulamış, din ve vicdan hürriyetini engellemiştir. Başörtüsü ve sakalı yasaklayarak Müslüman Uygurların ibadetlerinin yanı sıra yaşam biçimlerine dahi müdahale edilmektedir. Ramazan ayında oruç tutmalarını, ibadet etmelerini yasaklamak için her türlü engel sahnelenmektedir. Ramazan'da Doğu Türkistan'da tüm okul ve idari binalara "beden sağlıklarını korumalarını sağlamak" için öğrencilerin oruç tutmaları yasaklayan bildiriler asılır.

Ayrıca oruç tutan kişileri tespit etmek için bedava yemek dağıtılır ve Uygurlara ait lokantaların oruç saatlerinde açık olma zorunluluğu getirilmektedir. Uygur Türklerin cenazelerini İslami usullere göre defnetmeleri ve dini nikâh kıymaları yasaklanmıştır. Açık alanlarda toplu namazlar asker ve polisler tarafından yasaklanmaktadır.

Zorla domuz eti yedirilmesi zulmün bir başka yöntemi. Çin'de Uygur Türklerinin nüfusunun azaltılmasına yönelik kadınlara zorla kısırlaştırma yöntemleri uygulandığı iddialar arasında. Özetle Doğu Türkistan'da bugün 1 milyonu aşkın Uygur toplama kamplarında tutuklu. Tüm insan hakları askıya alınmış durumdadır.

Çin zulmünü din, eğitim, iş kısacası yaşama dair her alan üzerinden göstermektedir. Çin silahlı güçleri Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi'de barışçıl gösterilere karşı 5 Temmuz 2009'da tüm dünyanın adeta canlı yayında izlemiş olduğu Urumçi katliamını gerçekleştirdiler. Urumçi'de Uygur Türklerine yönelik yapılan saldırılarda resmi kayıtlara göre 197, gayri resmi kayıtlara göre ise bine yakın Uygur Türk'ü katledilmiştir.

Srebrenitsa Katliamı'ndan farksız olan bu katliama dünya maalesef üç maymunu oynadı. Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur Türklerine uyguladığı baskı ve zulmün şiddeti her geçen gün artmaktadır. Çin bunu her ne kadar kabul etmese de uluslararası toplum, insan hakları aktivistleri ve kimi uzmanlar tarafından bu zulüm belge ve görsellerle dünya kamuoyu ile paylaşılmıştır. İnsanlık dışı birçok uygulaması ile dünyanın tepkisini toplayan Çin hakkında Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Konseyine üye 22 ülke, 11 Temmuz'da, Doğu Türkistan'daki Uygur Türkleri ve diğer müslümanlara yönelik muamelesini eleştiren ve kitlesel gözaltılıların durdurulması çağrısında bulunan mektubu imzalamıştı. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (HRW) raporunda, son 2 yılda Doğu Türkistan'da çok sayıda kişinin "önleyici polisiye tedbiri" adı altında suçsuz yere alıkonulduğu ve siyasi bakımdan tehlikeli olarak değerlendirilen bireylerin herhangi bir yargı kararı olmaksızın toplama kamplarına gönderildiği belirtilmişti.

New York Times'ın basına sızdırılan Çin

yönetimine ait 403 sayfalık resmi belgeye dayandırdığı haberinde, Doğu Türkistan'daki Çin güvenlik birimlerine “nasıl hareket etmeleri gerektiğine dair verilen detaylı talimatlar” dikkati çekmişti. Belgenin en az 200 sayfasında Çin Devlet Başkanı Şi Cinping ve diğer Çinli yetkililerin, bölgedeki Uygur nüfusunun kontrolü ve aralıksız denetim yapılmasına ilişkin talimatları yer alırken, İslam'ın yayılmasını önlemek için önlem alınması uyarısında bulunduğu görülüyordu.

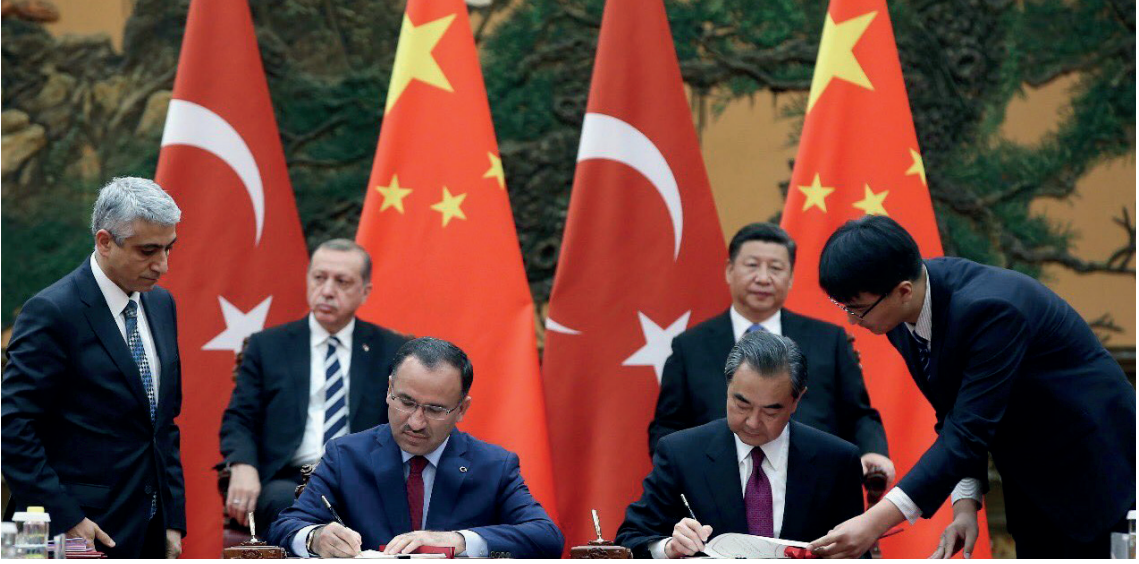
Belgede, Şi'nin 11 Eylül saldırısı sonrası ABD'nin “terörle savaş” politikasını örnek alarak bölgede yaşananları “terörizmle mücadele” olarak tanımladığı, güvenlik birimlerine “asla merhamet gösterilmemesi” talimatı verdiği, diğer yetkililerin de bölgedeki kampları ve keyfi tutuklamaları meşrulaştıran yorumlarının yer aldığı belirtilmişti. İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından 2013'te yayımlanan rapora göre, Çin'in bölgede yaygın bir ayrımcılık, dini faaliyetlere yönelik baskı ve artan bir kültürel ve etnik sindirme politikası uyguladığı ifade edilmiştir. Ancak Çin'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyindeki (BMGK) konumu, uluslararası politikadaki ekonomik ve siyasi gücü bu bölgede yaşanan zulümlerin görmezlikten gelinmesine sebep olmaktadır.

ABD Başkanı Donald Trump'ın görev süresinin bitimine 24 saat kala, Çin'e yönelik yeni bir adım geldi. ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, yaptığı yazılı açıklamada, son 4 yıldır Çin'in Uygur halkına yönelik davranışlarını özel bir dikkatle incelediklerini be-

lirterek, “Mevcut gerçeklerin dikkatli bir şekilde incelenmesi sonucunda, Mart 2017'den bu yana, Çin Komünist Partisinin yönetimi altındaki Çin yönetiminin Müslüman Uygur halkı başta olmak üzere Doğu Türkistan'daki diğer etnik ve dini topluluklara yönelik insanlığa karşı suç işlediği sonucuna vardım.” “Aynı şekilde elimizdeki verilere bakarak, Çin yönetiminin Müslüman Uygur halkı başta olmak üzere diğer etnik ve dini topluluklara yönelik insanlığa karşı soykırım işlediği sonucuna vardım. Bu soykırımın devam ettiğine ve Çin yönetiminin Uygur halkını yok etmeye yönelik sistematik bir girişimine tanıklık ettiğimize inanıyorum.” değerlendirmesinde bulundu. Sözde bu söylemlerin hiçbiri bugüne dek Uygur Türkleri'ne bir katkısı olmamıştır.

Soydaşlarımızın güvendiği tek ülke Türkiye Cumhuriyeti Devletidir. Çin devletinin; Doğu Türkistan'da soydaşlarımıza, din kardeşlerimize ve insanlığa yaptığı bu zulme sessiz kalmamız mümkün değildir. Yaşanan zulümlerin bitirilmesi için başta tüm İslam toplumunun ve uluslararası örgütlerin biran önce devreye girmesi gerekmektedir. İslam İşbirliği Teşkilatı ve bütün İslam dünyası üzerine düşen görevi biran önce yerine getirmelidir. Bu zulmü kimse görmezden gelemez aksi takdirde sahipsiz görülen Doğu Türkistanlı dindaşlarımızın yaşadığı zulüm artarak devam edecektir.

Yazan: Dr. İmbat Muğlu

AZERBAIJAN TÜRKLERİ, ÇİN'İN SUÇLULARIN İADESİ ANLAŞMASI HAKKINDA NE DÜŞÜNÜYOR?

Türkiye ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında suçluların iadesine yönelik anlaşmaya tepkiler sürüyor. Doğu Türkistanlıları tedirgin eden anlaşmanın, Çin Ulusal Konseyinde oylanmasının ardından gözler Türkiye'ye çevrildi. Anlaşmanın Türkiye tarafından onaylanmaması için Türkiye Büyük Millet Meclisine birçok çevrelerden çağrılar yapılıyor. Bunların başında da Türk dünyasının temsilcileri geliyor. Bağımsız Azerbaycan'ın seçilmiş ilk Meclis Başkanı İsa Gambar da anlaşmanın kabul edilmemesinden yana.

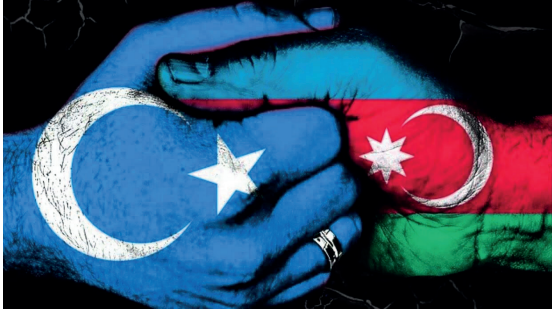
Çin Ulusal Konseyi, 25 Aralık 2020 tarihinde, suçluların iadesi kararını kabul etti. Türkiye ile 2017 yılında imzalanan karar, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Adalet Komisyonunda şu an için onaylanmadı. Çin hükümetinin verdiği tek taraflı onay kararı, Türkiye'de ikamet izni ve vatandaşlık alamayan on binlerce Doğu Türkistanlıyı endişeye sevk etti. Bağımsız Azerbaycan'ın seçilmiş ilk Meclis Başkanı İsa Gambar, Uygur Türklerinde panik yaratan konuyu Kırım Haber Ajansına değerlendirdi. Gambar, “Bi-

zim Uygur Türkü kardeşlerimizin hayatlarını ilgilendiren meselede, Türkiye'nin yeterli dikkati göstermemesinin yanlış olacağını düşünüyorum.” dedi.

“ÇİN'İN İNSAN HAKLARI İHLALLERİNE KAYITSIZ KALMAMALIYIZ”

Çin yönetimi, Doğu Türkistan'da yıllardır insanlık suçu işliyor. Uygur Türklerine, Çin hükümeti tarafından uygulanan baskılar, asimilasyon çalışmaları ve milyonlarca insanın toplama kampında zorla tutulması tüm dünyanın gündemine geldi. İşgal edilen topraklarını, kahramanca bir zaferle tekrar kurtaran Azerbaycan Türkleri de bu konuda Çin'e karşı çıkanlar arasında. Daha öncelerde Uygur Türklerine tüm dünyanın kayıtsız kaldığını vurgulayan Bağımsız Azerbaycan'ın seçilmiş ilk Meclis Başkanı İsa Gambar, “Türkiye de kendine saygısı olan devletler de insan haklarının ihlal edilmesine, insanların tecrit edilmesine ve işkencelere maruz kalmasına kayıtsız kalmaz. Çağdaş normlar içinde, uluslararası hukuka uygun bir şekilde mu meseleye tepki olmalıdır. Devletlerin toprak

bütünlüğü ve sınırlarının dokunulmazlığı nazarında konu ile ilgili tepki gösterilmelidir.” dedi.

■ **“Bu çok önemli bir meseledir. Çin’de insan hakları geniş bir şekilde ihlal ediliyor. Özellikle Müslüman Türklere karşı bu yapıyor. Bir taraftan Uygur Türklere karşı diğer taraftan Tibetlilere karşı Çin’deki insan hakları ihlalleri, bütün dünyada konuşuluyor. Çin Doğu Türkistan’lıları azınlıklar olarak ayırıştırıyor Azınlıklar tabiri başka ülkelerde, 3 bin, 5 bin insandan söz ediliyor. Tabi her insanın hayatı önemli ama Doğu Türkistanlılardan söz ederken, 35 milyon insandan bahsediliyor.” İsa Gambar**

“TÜM DÜNYA UYGURLARA YAPILAN ZULME TEPKİ GÖSTERİYOR”

Çin’de bulunan milyonlarca Uygur Türkünün, insan hakları sistematik şekillerde ihlal ediliyor. Gelen tüm tepkilere rağmen yapılan hukuk dışı uygulamaları kabul etmeyen Çin, hukuk kurallarını da baskı aracı olarak kullanmaya çalışıyor. Türkiye’nin Çin ile olan anlaşmayla ilgili alacağı karar henüz belirsizliğini korurken Gambar, Türkiye’nin bu konuya özenle yaklaşması gerektiğini belirterek, “Önceden, Çin’e bağlı Tibet ile ilgili açıklama yapıyorlardı ama son yıllarda Uygur Türklere ve Çin’deki Müslümanlar ile ilgili de tepki gösteriyorlar. Tabi ki bu konunun Çin ile ekonomik ve stratejik anlamda rekabetin artması ile alakası var. O nedenle Türkiye’nin bu konuya dikkatli yaklaşmama-

sı, Türkiye’nin itibar kaybetmesine yol açar.” diye konuştu.

■ **“Doğu Türkistan meselesi, çok uzakta gelişen bir olay gibi görülüyor ancak öyle değildir. Doğu Türkistan’ın başkenti Urumçi, Azerbaycan’ın başkenti Bakü’ye, Çin’in başkenti Pekin’e göre daha yakındır. Hem de bu nedenle bu sorun, bizi yakından ilgilendiriyor. Öte yandan, son yıllarda Batı dünyası ve uluslararası teşkilatlar, Çin’de uygulanan soykırım ile ilgili konuşmaya başladı.” İsa Gambar**

“TÜRKİYE’NİN UYGUR KARDEŞLERİMİZ KONUSUNDA DİKKAT ETMESİ GEREKİYOR”

Öte yandan İsa Gambar, Azerbaycan’ın kazandığı Karabağ zaferi ile Türkiye’nin de Türk dünyasında itibar kazandığını belirtti. Türkiye’nin Uygur Türklere ile ilgili alacağı kararlar konusunda Gambar, Türkiye’nin artan itibarına zarar getirecek bir karar alacağını düşünmüyor. Gambar, “Son dönemde Azerbaycan’ın Karabağ’daki başarısı ve topraklarını işgalden kurtarması, Azerbaycan’ın olduğu kadar, Türkiye’nin de önemini bütün Türk ve İslam dünyasında gösterdi. Bizim Uygur Türkü kardeşlerimizin hayatlarını ilgilendiren meselede, Türkiye’nin yeterli dikkati göstermemesinin yanlış olacağını düşünüyorum. Bu nedenle Türkiye, Çin’in tek tarafı onayladığı suçluların iadesi anlaşması konusunda ne yapacağına dikkat etmelidir. Ne bugün Türkiye’de yaşayan binlerce Uygur Türkünün rahatsız olmasına ve kendini güvensiz hissetmesine izin vermek olur, ne de 10 milyonlarca Uygur Türkünün sorunlarına dikkatsiz davranmaya izin vermek olur. Türkiye’nin uluslararası anlamda gündene artan itibarına zarar gelmemesi için bu konuda çok ciddi ve dikkatli kararlar alması gerekiyor.” şeklinde konuştu.

Yazan: Ozan Barış Erim

ÇİNLİLER, BAHAR ŞENLİĞİ BAHANESİYLE UYGUR EVLERİNE AKIN ETTİ

Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı, Nevruz gibi geleneksel Uygur bayramlarını çok eski zamanlardan beri kutlaya gelen Müslüman Uygur Türkleri, Çin işgalci güçlerin yasaklamaları ve dayatmalarıyla havai fişekli kırmızı fenerli ve alkol ile domuz eti eşliğinde kurulan sofralarda Çinlilerle beraber Bahar Şenliği kutlamaya mecbur edildi.

Çin kaynaklı sosyal medyadan alınan görüntülere göre Uygur çocuklarının Bahar Şenliği hediyesini almak adına “Kardeş aile” kapsamında eve gelen Çinlilere tazim ederken görüntüleniyor.

KUTLAMA YAPMAYANLAR CEZALANDIRILIYOR

Benzeri başka videolarda ise “Çin Yeni Yılı'nı aileleriyle kutlamak” bahanesiyle Uygur

evlerine gelen Çinlilerin alkollü sofralarda Uygurları alkol içmeye mecbur ettiği gösteriliyor.

Geçmişte de benzer videolar yayılmıştı, Uygurları domuz eti yemeye, alkol içmeye, Çince şarkı söylemeye ve dans etmeye, Bahar Şenliği sırasında kapılarına kutlama levhaları ve kırmızı fenerler asmaya zorladığı ve bunu reddedenlerin Çin ulusal bilinci ihlal etmekle suçlanıp cezalandırılacağı biliniyor.

KAYNAKÇA

<https://www.ogunhaber.com>

<http://turkistanpress.com>

<https://insamer.com>

<http://turkistanpress.com>

<http://turkistanpress.com>

<https://www.timeturk.com>

<https://www.cagdaskocaeli.com.tr>

<http://turkistanpress.com>

<http://www.yenikonya.com.tr>

<https://qha.com.tr>

<http://turkistanpress.com>

DOĞU TÜRKiSTAN GERÇEĞİ

Doğu Türkistan'da neler oluyor?

Doğu Türkistan'la ilgili haberlerin hangisi gerçek, hangisi gerçek değil?... Dergimiz, güvenilir haber kaynakları ve yaşıyan tanıkların beyanlarıyla, Çin rejiminin insanlığa karşı suçlarını ve bu suçlarını örtbas etmek için servis ettiği gerçeğdışı bilgi ve haberleri ifşa etmeyi, ayrıca günümüzde Doğu Türkistan halkının maruz kaldığı insanlık dışı zulümleri dünya kamuoyuna sunmayı hedefler.

Genel Yayın Yönetmeni **Abdulvaris ABDULHALİK**

Grafik Tasarım **Örkeş**

Editör **Muhammed Ali ATAYURT**
Abdulvaris ABDULHALİK

Karikatür **Erşat Niyazi**

Yayın Kurulu **Doğu Türkistan Basın ve Medya DerneĐi**

Yayın Türü **Aylık Yayın**

Yazışma Adresi **Kartaltepe Mah. Geçit Sok. No: 6 Dük 2**
Sefaköy K.çekmece İSTANBUL

info@turkistanmedia.com www.turkistanpress.com www.turkistanmedia.com

+90 212 540 31 15 +90 553 895 19 33 +90 541 797 77 00